

Deltion of the Christian Archaeological Society

Vol 3 (1938)

Deltion ChAE 3 (1934-1936), Series 3

On the prayers in our sacred offices for vespers and matins

Αρχμ. Ευάγγελος ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

doi: [10.12681/dchae.1390](https://doi.org/10.12681/dchae.1390)

To cite this article:

ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ Α. Ε. (2013). On the prayers in our sacred offices for vespers and matins. *Deltion of the Christian Archaeological Society*, 3, 33–68. <https://doi.org/10.12681/dchae.1390>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Περί των εν ταις ιεραΐς ημών ακολουθίαις του
εσπερινού και του ὀρθρου ευχών

Αρχιμ. Ευάγγελος ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1934-1936), Περίοδος Γ' • Σελ. 33-68

ΑΘΗΝΑ 1938

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ὑπὸ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΙΕΡΑΙΣ ΗΜΩΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙΣ ΤΟΥ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΟΡΘΡΟΥ ΕΥΧΩΝ

Προεισαγωγικά. Ἐν ταῖς ἰ. ἡμῶν ἀκολουθίαις τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου ἀπαντῶσιν, ὡς γνωστὸν, εὐχαί τινες, ἀναγινωσκόμεναι πᾶσαι μυστικῶς παρὰ τοῦ ἱερέως, μετὰ τῆς ἑξῆς διαφορᾶς μόνον, ὅτι, ἐξαίρεσι μιᾶς μόνον ἀναγινωσκομένης ἔσωθεν τοῦ ἰ. βήματος ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ κατὰ τὸν οἰκεῖον χρόνον ἑκατέρας τῶν ἀκολουθιῶν τούτων¹⁾, πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀναγινώσκονται ἔξωθεν αὐτοῦ καὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀγίων θυρῶν παρὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἔναρξιν σχεδὸν τῶν ἀκολουθιῶν τούτων, καὶ εἰδικώτερον ἀναγινώσκονται αἱ μὲν τοῦ ἑσπερινοῦ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἢ τὴν ψαλμωδίαν²⁾ τοῦ **προοιμιακοῦ** λεγομένου ψαλμοῦ (=τοῦ 103 ψ.), αἱ δὲ τοῦ ὄρθρου κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἑξαψάλμου³⁾. Περὶ τῆς τελευταίας ταύτης κατηγορίας τῶν εὐχῶν, τῶν ἔξωθεν δηλαδὴ τοῦ βήματος ἀναγινωσκομένων, θέλομεν διαλάβει κυρίως ἐνταῦθα, καταδεικνύοντες, ὅτι αὗται ἀποτελοῦσιν ἑτερογενῆ στοιχεῖα ἐν τῷ νῦν ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο οὐ μόνον ὁ πλημμελής τρόπος τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν σήμερον ἐν μυστικότητι καὶ ἢ πλημμελής θέσις αὐτῶν ἐν τῷ νῦν ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἡ δι' ὅλης τῆς παραδόσεως διήκουσα ἀστάθεια ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν καὶ ἡ διακύμανσις ὡς πρὸς τε τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ἐξονομασίαν αὐτῶν. Διαιροῦμεν τὴν μελέτην εἰς δύο μέρη. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ προσπαθοῦμεν νὰ καταδείξωμεν τὸ ἑτερογενὲς ἐκ τοῦ ἀπροσαρμόστου αὐτῶν ἐν τῷ νῦν τύπῳ τῶν ἀκολουθιῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐμφανίζονται αὗται ὡς ξένα μέλη, ὡς συνάγεται ἔκ τε τῆς πλημμελοῦς ἀναγνώσεως καὶ

1) Αὕτη εἶναι ἡ εὐχή τῆς κεφαλοκλισίας ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἀκολουθίαις.

2) Ὁ προοιμιακὸς κατὰ μὲν τὰς καθημερινὰς πάντοτε ἀναγινώσκεται, κατὰ δὲ τὰς ἑορτὰς - κἰα μάλιστα ὅταν γίνηται ἀγρυπνία - ἐν μέρει μὲν ἀναγινώσκεται, ἐν μέρει δὲ ψάλλεται, ἀρχομένης τῆς ψαλμωδίας ἀπὸ τοῦ στίχου: Ἐνοῖξαντός σου τὴν χεῖρα - ἴδε εὐχολόγιον, σ. 4 καὶ 5.

3) Ἰδε εὐχολόγιον, σ. 10 καὶ 26.

Θέσεως αὐτῶν ἐν τῷ νῦν ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν καὶ ἐκ τῆς ἐπι-
κρατούσης ἐν τῇ παραδόσει ἀοριστίας καθόλου ὡς πὸς τε τὸν ἀριθμὸν,
τὴν θέσιν καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὸν ἀρχικὸν
τύπον τῶν ἀκολουθιῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ συμφυῶς ἀνεβλάστησαν καὶ ἔξ
οὗ παρελήφθησαν αἱ εὐχαὶ αὗται.

Εἰς τὴν τυχὸν ἀπορίαν, διατὶ ἐπιχειρεῖται ἐνταῦθα ἡ συνεξέτασις
τῶν εὐχῶν δύο κεχωρισμένων ἀπ' ἀλλήλων ἀκολουθιῶν, ἀπαντῶμεν,
διότι αἱ ἀκολουθίαι αὗται, παρὰ τὴν διαφορὰν τῶν καθ' οὓς τελοῦνται
χρόνων—ἡ μὲν κατὰ τὸ ἔσπερας, ἡ δὲ κατὰ τὴν πρωΐαν—ἀφ' ἑνὸς μὲν
παρουσιάζουσι καταπληκτικὴν ὁμοιογένειαν καὶ ὁμοιομορφίαν—ὡς ἔχου-
σαι κοινὴν τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ α'. μέρους τῆς θείας λειτουργίας, τοῦ
συνήθως ὡς λειτουργίας τῶν κατηχουμένων χαρακτηριζομένου, κατὰ τὸν
τύπον τοῦ ὁποίου καὶ ἔχουσι διαμορφωθῆ ἀρχικῶς—ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔ-
χουσιν ὑποστῆ ἐν τῇ παρόδῳ τῶν χρόνων τὴν αὐτὴν τύχην καὶ τὰς αὐ-
τὰς μεταβολάς.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν ἀνήπτυξιν τῆς ὡς ἀνωτέρω διατυ-
πωθείσης κυρίας ἡμῶν θέσεως, θεωροῦμεν ἐπάναγκες, πρὸς εὐχερεστέραν
παρὰ τῶν ἀναγνωστῶν παρακολούθησιν τῶν λεγομένων ἡμῶν, νὰ πα-
ραθέσωμεν πρότερον τὰς ἐν λόγῳ εὐχάς, δηλοῦντες ἀπλῶς τὰς ἀρκτικὰς
καὶ τελικὰς αὐτῶν φράσεις.

Εὐχαὶ τοῦ ἔσπερινου.

α.΄ Κύριε οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων.. "Ὅτι πρέπει σοὶ
πᾶσα δόξα....

β.΄ Κύριε μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης ἡμᾶς... "Ὅτι σὸν
τὸ κράτος....

γ.΄ Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, μνήσθητι ἡμῶν.... "Ὅτι ἀγα-
θὸς καὶ φιλόανθρωπος.....

δ.΄ Ὁ τοῖς ἀσιγήτοις ὕμνοις καὶ ἀπαύστοις....
"Ὅτι πρέπει σοὶ πᾶσα δόξα....

ε.΄ Κύριε Κύριε, ὁ τῇ ἀχράντῳ σου παλάμῃ.....
'Ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς.....

στ.΄ Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ θαυμαστός.... "Ὅτι σὺ εἶ
Θεὸς ἡμῶν.....

ζ. ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ὑψιστος, ὁ μόνος ἔχων....

“Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόνητος... ..

Πλὴν ὁμῶς τῶν ἀνωτέρω εὐχῶν, τῶν ἀναγραφόμενων ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τῶν ἀναγιγνωσκομένων ἀθρόως κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ προοιμιακοῦ, ἀπαντῶσι τρεῖς ἕτεροι εὐχαὶ ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ. Ἐκ τούτων αἱ μὲν δύο πρῶται, φερόμεναι ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τῆς ἀκολουθίας καὶ ὡς εὐχαὶ τῆς εἰσοδου χαρακτηριζόμεναι, ἔχουσιν ὡς ἐξῆς: ἡ μὲν α΄ Ἑσπέρας καὶ πρῶτῃ.... ὅτι πρέπει σοι...., ἡ δὲ β΄. Εὐλογημένη ἡ εἰσοδος, ἡ δὲ γ΄, φερομένη περὶ τὸ τέλος περίπου τῆς ἀκολουθίας καὶ ὡς εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας χαρακτηριζομένη, ἀρχεται διὰ τῶν λέξεων: Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κλίνας, οὐρανοῦς... , λήγει δὲ εἰς τὴν πρότασιν, Εἶη τὸ κράτος τῆς βασιλείας σου... Κατὰ ταῦτα τὸ σύνολον τῶν εὐχῶν τοῦ ἑσπερινοῦ ἀνέρχεται εἰς 10, ἦτοι α΄—ζ΄ αἱ ὡς ἀνωτέρω ἀναγραφεῖσαι, ἡ Ἑσπέρας καὶ πρῶτῃ.—θ΄ ἡ Εὐλογημένη ἡ εἰσοδος..—καὶ ι΄ ἡ Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κλίνας..

Εὐχαὶ τοῦ ὄρθρου.

α. Εὐχαριστοῦμέν σοι Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν.....

“Ὅτι πρέπει σοι....

β. Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμα ἡμῶν... “Ὅτι ἡ ὑλόγηται καὶ δεδόξαται....

γ. Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμα ἡμῶν.. “Ὅτι σὸν τὸ κράτος....

δ. Δέσποτα ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος.... “Ἴνα σεσωσμένοι ψυχῆτε....

ε. Ἀγαθῶν θησαυρῆ, πηγὴ ἀένναος... “Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν.....

στ.) Εὐχαριστοῦμέν σοι Κύριε ὁ Θεός... Σὺ γὰρ εἶ ὁ βασιλεύς.....

ζ. ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χριστοῦ.. Εἶη τὸ κράτος τῆς Βασιλείας..

η. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν τοῦ ὑπνου ραθυμίαν.. “Ὅτι ἡ ὑλόγηται τὸ πανάγιόν σου ὄνομα....

θ. Λάμπρον Δέσποτα φιλόνητος... “Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἁγιασμός ἡμῶν....

ι. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ τὴν διὰ μετανοίας ἄφεςιν... Ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς....

ια'. ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὰς νοεράς καὶ λογικὰς.... "Ὅτι σὲ αἰνοῦσι πᾶσαι αἱ Δυνάμεις...
 ιβ'. Αἰνοῦμεν, ὑμνοῦμεν, εὐλογοῦμεν.. "Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Πλὴν τῶν εὐχῶν τούτων τῶν ἐπισεσωρευμένων ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀκολουθίας καὶ τῶν ἀναγινωσκομένων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἑξαψάλμου, ἀπαντᾷ περὶ τὸ τέλος περίπτου τῆς ἀκολουθίας ἕτερα τίς εὐχή, ἥτις, χαρακτηριζομένη ὡς εὐχή τῆς κεφαλοκλισίας, ἔχει ὡς ἑξῆς· Κύριε ἅγιε, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν.... Σὸν γὰρ ἐστὶ τὸ ἐλεεῖν.... Σύνολον κατὰ ταῦτα εὐχῶν τοῦ ὄρθρου 13, ἦτοι α'—β' αἱ ὡς ἀνωτέρω, ιγ' τί δὲ ἡ τῆς κεφαλοκλισίας.

Ἐπανερχόμενοι νῦν ἐπὶ τῆς θέσεως ἡμῶν, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι αἱ ὡς ἀνωτέρω εὐχαὶ ἐμφανίζονται ὡς ξένον τι σῶμα ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ ἐν χρήσει τύπου τῶν ἀκολουθιῶν, ὡς μαρτυροῦσιν Α'. ὁ πλημμελὴς τρόπος τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἡ πλημμελὴς καθόλου θέσις αὐτῶν ἐν τῷ νῦν ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν—Β' ἢ ἐν τῇ παραδόσει διακύμανσις καθόλου ὡς πρὸς τὸν τε ἀριθμὸν, τὴν θέσιν καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν.

Α' Ὁ πλημμελὴς τρόπος τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἡ πλημμελὴς καθόλου θέσις αὐτῶν ἐν τῷ νῦν ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν.

1ον) Ὡς πρὸς τὸν πλημμελῆ τῆς ἀναγνώσεως τρόπον παρατηροῦμεν, ὅτι αἱ εὐχαὶ αὗται ἐκ παρανοήσεως ἀναγινώσκονται μυστικῶς καὶ οὐχὶ εἰς ἐπήκοον πάντων. Ὁ ἱερεὺς, χρησιμεύων κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀντίληψιν ὡς μεσίτης μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἐκκλησιαζομένων, ἀναφέρει τὰς τούτων εὐχὰς καὶ δεήσεις πρὸς τὸν Θεὸν, ἀλλ' ἡ ἀναφορὰ αὕτη δὲν πρέπει νὰ γίνηται μυστικῶς, ἀλλ' ἐκφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον πάντων. "Ὅτι οὕτως δεόν νὰ γίνηται ἡ ἀναφορὰ αὕτη, νοεῖται οἰκοθεν, μαρτυρεῖται δὲ καὶ ἐξ ἀναλόγων συγχρόνων ἔτι παραδειγμάτων, καθ' ἃ αἱ εὐχαὶ ἀναγινώσκονται εἰς ἐπήκοον πάντων καὶ μεγαλοφώνως. Ὑπενθυμίζομεν ἐν πρώτοις τὴν ἐπὶ τῶν μετανοούντων εὐχὴν· Ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου σου Νάθαν... 1), ἥτις ἀναγινώσκεται ἐκφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον. Τὴν αὐτὴν σύστασιν ποιεῖται περαιτέρω τὸ εὐχολόγιον καὶ διὰ τὰς εἰς πᾶσαν ἄρὰν καὶ ἀφορισμὸν συγχωρητικὰς εὐχὰς ἐν σελ. 226, ἐνθα λέγεται· «ἰστέον δὲ, ὅτι αἱ παροῦσαι εὐχαὶ ἀναγινώσκονται οὕτως... ὁ ἀρχιερεὺς κλίνας τὸ γόνυ ἐκφωνεῖ ταύτας μεγαλοφώνως μετὰ κατανύξεως καὶ δακρῶν...»—Καθόλου δὲ πᾶσαι αἱ εἰς διαφόρους περιστάσεις εὐχαὶ τοῦ εὐχολογίου, οἷον ἐπὶ εὐλογησεί ἄρτου, οἴνου, ἀμπέλου, οἴκου, βαίτων κλπ., ἀναγινώσκονται

1) Ἴδε ταύτην ἐν τῷ εὐχολογίῳ σ. 224 ἐξ.

ἐκφώνως. Τὴν αὐτὴν δὲ τάξιν παρατηροῦμεν ἐπικρατοῦσαν καὶ κατὰ τὴν τέλει τὸν τόσον τελετῶν τινῶν, ὅπως τοῦ ἁγίου Ἐλαίου, τοῦ μικροῦ καὶ μεγάλου ἁγιασμοῦ, τοῦ ἱεροῦ Νιπτῆρος, τῶν νεκρωσίων, ὅσον καὶ μυστηρίων, οἷα τὰ τοῦ ἄρραβῶνος καὶ τοῦ στεφανώματος. Ἐπικαλούμεθα τέλος συγγενέστερά τινα παραδείγματα, οἷα εἶναι αἱ ἀκολουθίαι οὐ μόνον τῶν καθ' ἡμέραν μεσονυκτικῶν καὶ ὠρῶν, ἐν αἷς αἱ οἰκτεῖαι αὐτῶν εὐχαὶ ἀναγινώσκονται πάντοτε ἐκφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον πάντων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκολουθία—κατ' ἐξοχὴν μάλιστα αὕτη— τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ αἱ εὐχαὶ τῆς γουγκλισίας ἀναγινώσκονται ἄχρι σήμερον μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον πάντων¹⁾. Τὸ τελευταῖον π. δ. εἶναι ἐπὶ τοσοῦτω μᾶλλον ἰσχυρότερον, καθ' ὅσον αἱ πλείστα τῶν εὐχῶν τούτου, 4 ἐκ τῶν 7, εἶναι εἰλημμένα εἴτε ἐκ τοῦ ἑσπερινοῦ εἴτε ἐξ ἄλλων ὁμοειδῶν ἀκολουθιῶν²⁾. Ἐρωτᾶται ὅθεν, τίς ὁ λόγος, δι' ὃν αἱ αὐταὶ εὐχαὶ ἐν μὲν τῇ μιᾷ ἀκολουθίᾳ ἐπιβάλλεται νὰ ἀναγινώσκωνται ἐκφώνως, ἐν δὲ τῇ ἄλλῃ μυστικῶς, ἐφόσον τὸ περιεχόμενον τῶν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσιν εἶναι τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς; Ἡμεῖς εἰς ἀπάντησιν οὐδένα ἄλλον εὐρίσκομεν λόγον ἐκτὸς τοῦ τῆς παρεξηγήσεως. Λείψανον τέλος τῆς ἀρχαιοτάτης πράξεως, ἧτις ἐξεφώνει εἰς ἐπήκοον πάντων καὶ τὰς ὡς ἀνωτέρω εὐχὰς τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου, διεσώθη ἄχρι καὶ σήμερον ἐν τοῖς λεγομέναις ἐκφωνήσεσιν, αἵτινες ἀπαγγέλλονται μεγαλοφώνως παρὰ τοῦ ἱερέως· εἶναι δὲ αἱ ἐκφωνήσεις αὐταὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ αἱ τελευταῖαι προτάσεις ἢ τὰ ἀκροτελεύτια τῶν εὐχῶν. Οὕτω ἢ μετὰ τὰ Εἰρηνικὰ ἐκφώνησις, "Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα... , εἶναι τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς α'. εὐχῆς τοῦ ἑσπερινοῦ, Κύριε οἰκτιρίμων· ἢ τὴν μικρὰν συναπτὴν, τὴν εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ καθίσματος τοῦ ψαλτῆρος γινομένην, ἀκολουθοῦσα ἐκφώνησις, "Ὅτι σὸν τὸ κράτος... , εἶναι τὸ ἀκροτε-

1) Ἴδε διάταξιν ταύτης ἐν σελ. 369 τοῦ εὐχολογίου, ἐνθα ἀναγινώσκομεν: «Καὶ ἡμῶν κλινόντων τὰ γόνατα... ἀναγινώσκει ὁ ἱερεὺς τὰς εὐχὰς μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον πάντων».

2) Οὕτω, ἢ β' εὐχὴ τῆς α' στάσεως τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Πεντηκοστῆς ἢ Εὐλογητὸς εἰ Κύριε, Δέσποτα Παντοκράτωρ... , ἀπαντᾷ μετὰ τῶν εὐχῶν τῶν μικρῶν ἀντιφώνων τοῦ ἑσπερινοῦ, κατέχουσα τὴν α' θέσιν τούτων, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Ἐκ τῶν δύο πάλιν εὐχῶν τῆς β' στάσεως, ἢ μὲν α', Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν... , εἶναι διαπλάτυσις τῆς ἐν τῷ μεσῳρίῳ τῆς Γ' ὥρας ἀπαντώσης συντομωτέρας (ἴδε εὐχολόγιον σελ. 103), ἢ δὲ β', Κύριε ὁ ρυσάμενος ἡμᾶς... , εἶναι εἰλημμένη ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ μεγάλου ἀποδείπνου (ἴδε εὐχολόγιον σ. 181). Ἡ β' πάλιν εὐχὴ τῆς γ' στάσεως, Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ὑψιστος, εἶναι ἢ γ' εὐχὴ τῶν μικρῶν ἀντιφώνων τοῦ ἑσπερινοῦ, ἢ ὡς εὐχὴ τοῦ Τρισαγίου φερομένη ἐνταῦθα, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω, ἢ δὲ γ' εὐχὴ τῆς αὐτῆς στάσεως, Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ὑψιστος... φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον... , εἶναι ἢ ζ' εὐχὴ τοῦ ἑσπερινοῦ κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τοῦ εὐχολογίου ἡμῶν.

λεύτιον τῆς β'. εὐχῆς τοῦ ἑσπερινοῦ, Κύριε μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς. Θὰ ἦτο λοιπὸν τελείως ἀκατανόητον αἱ αὐταὶ εὐχαὶ νὰ ἐκφωνῶνται μὲν μεγαλοφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον πάντων κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς ἀγίας Πεντηκοστῆς, ν' ἀναγινώσκωνται δὲ μυστικῶς κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑσπερινοὺς τοῦ ἔτους· ἔτι δὲ ἀκατανοητότερον νὰ ἐπιτρέπῃται μὲν νὰ ἐκφωνῶνται μεγαλοφώνως τὰ ἀκροτελεύτια αὐτῶν, τὰ ἀποτελοῦντα συνήθως τὸ αἰτιολογικὸν μέρος αὐτῶν, ν' ἀπαγορεύηται δὲ ἡ μεγαλοφώνως ἀνάγνωσις τοῦ πρὸ τούτων μέρους τῶν εὐχῶν, τοῦ περιχέοντος τὰ αἰτιολογούμενα στοιχεῖα.

Ἐρωτᾶται νῦν, τίς ὁ λόγος τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ παλαιοῦ καὶ ἀρχικοῦ τρόπου τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν μεγαλοφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον πάντων, τῆς ἐπιβολῆς δὲ τῆς σιωπηρᾶς καὶ μυστικῆς αὐτῶν ἀναγνώσεως;

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ἐρωτήματος τούτου ἡδύνατό τις ἴσως νὰ ἰσχυρισθῇ ἐπίδρασιν τινὰ καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τῆς ἐπικρατησῆς τυχὸν μυστικῆς ἢ συμβολικῆς τάσεως καθόλου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν. Ἄλλὰ καθ' ἡμᾶς, ὅπου τὰ πράγματα βοῶσιν οἰοεὶ φωνὴν ἀφίεντα, παρέλκει τελείως ἡ ἐπίκλησις μεταφυσικῶν ἢ σκοτεινῶν λόγων πρὸς ἐξήγησιν τῶν αὐτοσηγήτων καὶ προδήλων. Ἐκ τῆς ἐν τῇ παραδόσει παρατηρουμένης ἀσταθείας ὡς πρὸς τὴν θέσιν, τὴν ὀνομασίαν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν εὐχῶν τούτων, καθ' ἣν ἄλλοτε μὲν ἀπαντῶσιν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις πλείονες, ἄλλοτε δὲ ἐλάχισται εὐχαί, κατερχομένου μάλιστα τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν μέχρις ἔτι μιᾶς ἢ δύο, ἄλλοτε ἐν ταύτῃ καὶ ἄλλοτε ἐν ἐκείνῃ τῇ θέσει, ἄλλοτε δὲ πάλιν ἀποκαλοῦνται οὕτως καὶ ἄλλοτε ἑτέρως, συνάγεται σαφῶς, ὅτι δὲν ἐξελήφθησαν αὐταὶ ὡς ζωντανά, πραγματικὰ καὶ ἀπαραίτητα μέλη ἐν τῷ σημερινῷ τύπῳ τῶν ἀκολουθιῶν, ἀλλ' ὡς τινὰ περιττὰ ἢ νεκρά, περὶ ὧν ἠύρισκετό τις εἰς ἀπορίαν, τί περὶ αὐτῶν ἔπρεπε νὰ γίνη. Συνειδητὴ ἡ ἀσυνειδήτος λοιπὸν ἐπίδρασις τῆς ἐπιγνώσεως ταύτης παρήγαγε καὶ προήγαγε τὸ ἔθος τῆς σιωπηρᾶς αὐτῶν ἀναγνώσεως. Ἐπεβάλλετο δὲ ἐπὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον ἢ σιωπηρὰ ἀνάγνωσις αὐτῶν, καθ' ὅσον αἱ εὐχαὶ αὐταὶ, ὡς προσαρμοζόμεναι ἀρχικῶς πρὸς ὠρισμένους ψαλμοὺς ἀντιφωνικῶς ψαλλομένους, τὰ νοήματα καὶ τὰς λέξεις τῶν ὁποίων περιεῖχον, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, θὰ εἶχον λίαν ἀπροσδιόνυσον ἀπήχησιν ἐκφωνούμεναι ἐν τῇ νῦν συναφείᾳ, εἰς ἣν μετηνέχθησαν καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ συνεδέθησαν πρὸς ξένους καὶ ἀλλοτρίους ὅλως ψαλμούς, ὧν οὐδ' ὁ ἀριθμὸς ἔτι ἀντεπεκρίνετο πρὸς τὸν τῶν εὐχῶν.

2ον) Περὶ τῆς πλημμελοῦς αὐτῶν θέσεως.

Πρῶτον ἐν τῷ ἔσπερινῳ¹⁾. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο φέρομεν τὰ ἐξῆς· Ἡ ὡς ἀνωτέρω ζ' εὐχή τοῦ εὐχολ. Ὁ Θεός, ὁ μέγας καὶ ὑψιστος. ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις εὐχολογίοις χαρακτηρίζεται παρ' ἐνίων μὲν ὡς εὐχή μετὰ τὴν Εἴσοδον, παρ' ἄλλων δὲ ὡς εὐχή μετὰ τὸ Καταξίωσον, παρ' ἄλλων δὲ ὡς εὐχή ἀπολύσεως, ἐξ οὗ μαρτυρεῖται ἀριδῆλως, ὅτι ἡ εὐχή αὕτη ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις δὲν ἀνεγινώσκετο ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀκολουθίας καὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ προοιμιακοῦ, ὡς κακῶς γίνεται σήμερον, ἀλλὰ μετὰ τὴν Εἴσοδον τοῦ ἔσπερινοῦ, ἥτις λαμβάνει χώραν, ὡς γνωστόν, ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ ἔσπερινοῦ, καὶ δὴ μετὰ τὸν ὕμνον τοῦ Καταξίωσον, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἀναγινώσκεται ἢ ἀπαγγέλλεται μετὰ τὴν Εἴσοδον. Ἦτο αὕτη ἐν ἄλλαις λέξεσιν εὐχή τῆς ἀπολύσεως, ἥτις ἀναγινώσκετο εἰς τὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἔσπερινοῦ. Καὶ ὄντως ὡς εὐχή ἀπολύσεως ἀναγράφεται αὕτη ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, Γ 13, 733, 163, 213, 962 καὶ 982 εὐχολογίοις. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν εὐχολογιῶν τούτων δύνανται νὰ καταταχθῶσιν ἔτι καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 491, 958, 968, Λ 105, 973 καὶ 984 εὐχολόγια, ἅτινα ὁμοφώνως φέρουσι ταύτην μετὰ τὴν τῆς Εἰσόδου εὐχήν, μετὰ τῆς ἐξῆς μικρᾶς διαφορᾶς μόνον, ὅτι τὸ α'. χαρακτηρίζει αὐτὴν καὶ ὡς εὐχὴν τοῦ λυχνικοῦ, τὸ β' χαρακτηρίζει εὐχὴν τινὰ ὡς εὐχὴν ἀπολύσεως χωρὶς ὁμως καὶ ν' ἀναγράφῃ αὐτὴν—ἀλλ' οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὑπάρχει ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ὑπὸ λόγον εὐχῆς—τὰ δὲ λοιπὰ ἀναγράφουσιν μὲν ταύτην ἐν τῇ μνημονευθείσῃ θέσει, ἀλλ' ἄνευ ἐπιγραφῆς ἢ χαρακτηρισμοῦ τινος. Ὡς εὐχὴν δὲ μετὰ τὴν Εἴσοδον ἀναγράφουσι ταύτην τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 103 καὶ 988 εὐχολόγια· ὡς εὐχὴν δὲ μετὰ τὸ Καταξίωσον τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολόγιον, ὅπερ ὁμως φέρει ὡς εὐχὴν ἀπολύσεως ἑτέραν τινὰ, τὴν Ὑπεράγαθε Κύριε.

Παρομοία ἀστάθεια παρατηρεῖται ἐν τοῖς ἀρχαίοις εὐχολογίοις καὶ περὶ τῆς θέσεως τῆς ἡ' εὐχῆς, τῆς φερομένης ὡς εὐχῆς τῆς εἰσόδου, Ἐσπέρας καὶ πρωτῆ... Παρὰ τισὶ δηλαδὴ τούτων χαρακτηρίζεται αὕτη ὡς εὐχή Εἰσόδου, ὅπως ἐπὶ π. δ. παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμ. 103, 133, 163, 491 καὶ 988 εὐχολογίοις. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 104, 984, Γ 13, Λ 105, 968 εὐχολόγια, ἐξ ὧν τὰ μὲν δύο πρῶτα χαρακτηρίζουσιν εὐχὴν τινὰ ὡς

1) Πρὸς εὐχερεστέραν παρακολούθησιν τῶν ἐνταῦθα λεγομένων προϋποθέτομεν διαίρεσιν τινὰ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἔσπερινοῦ εἰς δύο μέρη, μέρος Α' ἄχρι τῆς Εἰσόδου, μέρος Β' ἀπὸ τῆς Εἰσόδου καὶ ἐξῆς ἄχρι τέλους. Διὰ πλείονα παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τοὺς ἐν τῷ τέλει τῆς παρούσης προσηρηθέντους δύο πίνακας, ἐνὸς τοῦ ἔσπερινοῦ, Α', καὶ ἐνὸς τοῦ ὄρθρου, Β'.

εὐχὴν τῆς Εἰσόδου, χωρίς ὁμως ν' ἀναγράψωσι ταύτην, τὰ δὲ λοιπὰ ἀναγράφουσι μὲν ταύτην, ἀλλ' ἄνευ ἐπιγραφῆς τινος. Ἀπέναντι τῆς κατηγορίας τῶν εὐχολογίων τούτων ἴστανται ἕτερα, ἄτινα ρητῶς καὶ σαφῶς ἀποκαλοῦσι τὴν ὑπὸ λόγον εὐχὴν εἴτε ὡς εὐχὴν Εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα, οὕτω δὲ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 962 εὐχολόγιον εἴτε ὡς εὐχὴν **πρὸ τοῦ** Κύριε ἐκέκραξα, ὅπως ἐπὶ π. δ. τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 105 (Πάτμου), 957, 958, 959, 961 καὶ 973 εὐχολόγια. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) ἀναγράφει μάλιστα ὡς **εὐχὴν εἰσόδου** ἑτέραν τινὰ προσφορωτέραν, τὴν, *Εὐλογημένη ἡ εἴσοδος τῶν ἁγίων σου...*, ἢ καὶ ἐν τῷ ἐν χρήσει τύπῳ τῶν ἀκολουθιῶν φερομένη συναφῶς καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν **Ἐσπέρας καὶ πρωτῆ**... καὶ ἀπαγγελλομένη εὐθὺς ἀμέσως καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς αὐτήν.

Δεύτερον ἐν τῷ ὄρθρῳ. Ἀνάλογα πρὸς τάνωτέρω παρατηροῦνται καὶ ὡς πρὸς τὰς εὐχὰς τοῦ ὄρθρου. Οὕτω, ἢ ἡ εὐχή τοῦ εὐχολογίου, Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ τὴν τοῦ ὑπνοῦ ραθυμίαν... χαρακτηρίζεται παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 961 εὐχολογίου ὡς εὐχή πρὸ τοῦ Ν', ὅστις ψάλλεται ἢ ἀναγινώσκειται, ὡς γνωστόν, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἕωθινοῦ εὐαγγελίου. Ἡ Ὁ αὐτοῦ, *Λάμψον Δέσποτα φιλόνοστροπε...*, χαρακτηρίζεται ὡς εὐχή τοῦ εὐαγγελίου παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμ. Β 7, Γ 13, 105 (Πάτμου), 163, 491 960 καὶ 973 κ.λ. εὐχολογιῶν¹). Ἡ ἰ' αὐτοῦ, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν διὰ τῆς μετανοίας ἄφεσιν... χαρακτηρίζεται ὡς εὐχή τοῦ Ν' παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, Γ 13, 105 (Πάτμου), 133, 163, 491, 956, 958, 960, 961, 962, 973 καὶ 982 εὐχολογιῶν²). Ἡ ια', Ὁ Θεός, ὁ Θεὸς ἡμῶν χαρακτηρίζεται εἴτε ὡς εὐχὴ τῶν αἰνων, οὕτω δὲ παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 163, 956, 958, 960, 961 καὶ 982 εὐχολογιῶν, εἴτε ὡς εὐχὴ τῆς Θ' ὧδης, οὕτω δὲ ἐπὶ π. δ. παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) καὶ 973 εὐχολογιῶν³). Ἡ ιβ', *Αἰνοῦμεν, ὑμνοῦμεν, εὐλογοῦμεν*, φέρεται εἴτε ὡς εὐχὴ τοῦ Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶ, οὕτω δὲ παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμοῦ 105 (Πάτμου)

1) Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 133 καὶ 961 εὐχολόγια, ἄτινα φέρουσι ταύτην 9ην τὴν σειράν, ἀλλ' ἄνευ ἐπιγραφῆς ἢ χαρακτηρισμοῦ τινος.

2) Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Λ 105 καὶ 968 εὐχολόγια, ἄτινα φέρουσιν αὐτὴν εἰς τὴν 9ην θέσιν, ἄνευ ὁμως χαρακτηριστικῆς τινος ἐπιγραφῆς.

3) Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν καταλεκτέα καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμ. 133, 491, 968 καὶ Λ 105 εὐχολόγια, ὧν τὸ μὲν β' δὲν ἀναγράφει αὐτὴν, τὰ δὲ τρία ἀναγράφουσι μὲν αὐτὴν, ἀλλ' ἄνευ ἐγγυτέρου τινος χαρακτηρισμοῦ, ἅπαντα δὲ φέρουσιν αὐτὴν ἐν λίαν προκεχωρημένῃ θέσει, ἥτοι τὰ μὲν δύο πρῶτα ὡς 1ην, τὰ δὲ δύο τελευταῖα ὡς 10ην τὴν σειράν.

εὐχολογίου, εἴτε ὡς εὐχή ἀπολύσεως εἰς τὸ Δόξα ἐν ὑψίστοις, οὕτω δὲ παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμοῦ 962, εἴτε τέλος ὡς εὐχή ἀπολύσεως ἀπλῶς, οὕτω δὲ παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 163 956, 958, 960, 961 καὶ 982 εὐχολογιῶν. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγεται καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 973 εὐχολόγιον, ὅπερ ἀληθῶς οὐδένα μὲν ἀπονέμει εἰς αὐτὴν τίτλον, ἀλλὰ τοποθετεῖ ταύτην ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ περιγραφομένη ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου εἰς τὸ τέλος ταύτης καὶ πρὸ τῆς εὐχῆς τῆς κεφαλοκλισίας¹). Παρόμοιαι μεταβολαὶ παρατηροῦνται τέλος καὶ ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῶν δ', ε', στ'. ζ' = ζ' καὶ η' εὐχῶν τοῦ εὐχολογίου, αἵτινες παρὰ τινων εὐχολογιῶν φέρονται μετὰ τὰς εὐχὰς τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ Ν, ἥτοι μετὰ τὴν θέσιν τῆς θ' καὶ ι' τοῦ εὐχολογίου, οὕτω δὲ ἐπὶ π. δ. ἡ ε' καὶ στ' παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 163, ἡ ε' στ καὶ ζ' παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν Γ 13, ἡ η' παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 958, ἡ δ' καὶ ε' παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολογιῶν, τοῦ τελευταίου μάλιστα χαρακτηρίζοντος αὐτὰς ρητῶς ὡς εὐχὰς τῶν Γ' καὶ Ζ' Ὁδῶν, τουθ' ὅπερ σαφέστατα μαρτυρεῖ, ὅτι αἱ εὐχαὶ αὗται ἀνεγινώσκοντο καθ' ὃν χρόνον ἀνεγινώσκοντο ἢ ἐψάλλοντο αἱ ὑπὸ λόγον Ὁδαί. Εἰ καὶ τὰ προλεχθέντα εἶναι ἀρκούντως ἰσχυρά, νομίζομεν, νὰ πείσωσιν ἕκαστον περὶ τῆς πλημμελοῦς θέσεως τῶν ὑπὸ λόγων εὐχῶν ἐν τῷ ἐν χρήσει τύπῳ τῶν ἀκολουθιῶν, τῷ ὀρίζοντι ὡς θέσιν αὐτῶν τὰς ἀρχὰς τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου καὶ ἐπιβάλλοντι τὴν ἀθρόαν τῶν εὐχῶν τούτων ἀνάγνωσιν, τῶν μὲν τοῦ ἑσπερινοῦ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἢ τὴν ψαλμῳδίαν τοῦ προοιμιακοῦ, τῶν δὲ τοῦ ὄρθρου κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἑξαψάλμου, προσάγομεν ἐν τούτοις προσέτι, πρὸς ἄρσιν καὶ τῆς παραμικροτέρας ἐτι ἀμφιβολίας, δύο ἀρχαιοτέρας περιγραφὰς τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου, ἐν ταῖς ὁποῖαις αἱ ὡς ἀνωτέρω εὐχαὶ τοῦ εὐχολογίου φέρονται οὐχὶ συσσωρευμέναι ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν ἀκολουθιῶν, οὐδὲ ἀναγινωσκόμεναι ἀθρόως καὶ ἐπαλλήλως, ὡς κακῶς συμβαίνει σήμερον παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ διεσκορπισμέναι δι' ὅλης τῆς ἀκολουθίας καὶ εἰς διάφορα μέρη αὐτῶν. Τὰ διαγράμματα τῶν περιγραφῶν τούτων, περιεχομένων ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμ. 105 (Πάτμου) καὶ 973 εὐχολογίοις, ἔχουν ὡς ἔπεται :

α'. Διάγραμμα τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 973 εὐχολ. Ἑσπερινός. Εὐλογημένη ἡ βασιλεία—Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου (= ὁ προοιμιακός)—Εἰρηνικά—Εὐχὴ τοῦ ἑσπερινοῦ· Ἑσπέρας καὶ πρωτ... , μεθ' ἣν σημειοῦται : «τὰς δὲ λοιπὰς εὐχὰς ζῆτει εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς» [= τῆς τῶν προηγιασμένων]. Ἀνατρέχοντες λοιπὸν

1) Ἐδῶ δύνανται νὰ καταλεχθῶσιν ἐπίσης τὰ ὑπ' ἀριθμ. Α 105, 133 καὶ 968 εὐχολόγια, ἅτινα ἀναγράφουσι μὲν ταύτην ἀνευ ἐγγυτέρου τινος προσδιορισμοῦ ἢ τίτλου, ἀλλ' εἰς προκεχωρημένην πάντοτε θέσιν, ἥτοι μετὰ τὴν εὐχὴν τῶν αἰνῶν καὶ πρὸ τῆς κεφαλοκλισίας.

εις τήνεις ἦν παραπεμπόμεθα ἀκολουθίαν, εὐρίσκομεν ἐκεῖ πρὸς τῇ ὑπὸ λόγον εὐχῇ τέσσαρας ἔτι εὐχὰς **τῶν ἀντιφώνων**, αἵτινες εἶναι αἱ τέσσαρες πρῶται εὐχαὶ τοῦ ἐν χρήσει τύπου τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ, δηλαδή αἱ α'—δ', μετὰ τὰς ὁποίας ἀναγράφεται ὡς ἐ' εὐχὴ πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα ἢ, **Ἐσπέρας καὶ πρωῖ . . .**, μεθ' ἣν ἀκολουθεῖ τὸ Κύριε ἐκέκραξα . . κ.τ.λ. Ἀλλὰ πρὶν ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς περιγραφῆς τοῦ διαγράμματος ἡμῶν, δεόν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς πρὸς ἦν παραπεμπόμεθα ἀκολουθίας πρὸς τὴν ὑπὸ λόγον ἡμετέραν (=τοῦ ἑσπερινοῦ) συνάγεται τὸ ἐξῆς συμπέρασμα ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν, ὅτι, ἐπειδὴ καὶ ἐν αὐτῇ μετὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν σημείωσιν, «τὰς δὲ λοιπὰς εὐχὰς ζήτει εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς Ἀγίας Τεσσαροκοστῆς», ἀκολουθεῖ τὸ, Κύριε ἐκέκραξα, ὅπως καὶ ἐν τῇ εἰς ἦν παρεπέμφθημεν ἀκολουθίαν τῆς λειτουργίας τῆς Τεσσαροκοστῆς, ἔπεται ἄρα προδήλως, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἑσπερινοῦ πρὸ τῆς σημειωμένης εὐχῆς, **Ἐσπέρας καὶ πρωῖ**, προηγοῦντο ἢ προηγούνται τέσσαρες ἔτι εὐχαὶ **ἀντιφώνων**, ἥτοι αἱ α'—δ' τοῦ ἡμετέρου εὐχολογίου, οὕτως ὥστε ἡ εὐχὴ, **Ἐσπέρας καὶ πρωῖ** ἀπετέλει ἢ ἀποτελεῖ καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐ' εὐχὴν, τὴν πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν προηγιασμένων, ἐνθα ρητῶς σημειοῦται αὕτη ὡς ἐ' εὐχὴ πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα. Μετὰ τὴν παρέκβασιν ταύτην ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν περαιτέρω συνέχειαν τῆς περιγραφῆς τοῦ διαγράμματος ἡμῶν, παρατηροῦμεν, ὅτι μετὰ τὴν ἐ' εὐχὴν, τὴν πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα, **Ἐσπέρας καὶ πρωῖ**, ἀκολουθοῦσι τό, Κύριε ἐκέκραξα καὶ τὰ στιχηρὰ αὐτοῦ, τὸ Φῶς ἰλαρόν, τὸ προκείμενον, ἡ ἴκεσία τῆς ἐκτενοῦς, τὸ Εἶπωμεν πάντες, ἡ εὐχὴ τῆς ἐκτενοῦς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὴν ἐκτενῆ ταύτην ἴκεσίαν πρόσδεξαι¹⁾, τὸ Καταξίωσον, τὰ στιχηρὰ, τὸ Νῦν ἀπολύεις, τὸ τροπάριον, τὸ Πληρώσωμεν τὴν ἑσπερινὴν δέησιν, ἡ εὐχὴ, Ὁ Θεὸς, ὁ μέγας καὶ ὑψιστος, ἦτις εἶναι ἡ σ' τοῦ εὐχολογίου, καὶ τέλος ἡ εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας, ἦτις εἶναι ἡ συνήθης τοῦ εὐχολογίου.

Ὁρθρος. Εὐλογημένη ἡ βασιλεία—Ἐξάψαλμος—Εἰρηνικά—Εὐχὴ ἀντιφώνου α', Εὐχαριστοῦμέν σοι Κύριε (=ἡ α' τοῦ εὐχολογίου)... Ἀντιλαβοῦ, σῶσον . . . τῆς Παναγίας . . . ὅτι πρέπει σοι (=τὸ τέλος τῆς α' εὐχῆς) (—εὐχὴ ἀντιφώνου β', Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει

1) Δὲν ὑπάρχει αὕτη ἐν τῷ ἐν χρήσει τύπῳ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ, ἀπαντᾷ ὁμοίως ἐν τῷ ἐν χρήσει τύπῳ τῆς ἀκολουθίας τῶν θείων λειτουργιῶν τόσοσιν τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου (ἴδε εὐχολόγιον σ. 55), ὅσον τοῦ Μ. Βασιλείου (αὐτόθι σ. 79) καὶ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου (=τῆς τῶν Προηγιασμένων, ἴδε αὐτόθι σ. 112).

(=ή β' τοῦ εὐχολογίου)... Ἀντιλαβοῦ σῶσον... τῆς Παναγίας... ὅτι ηὐλόγηται (=τὸ τέλος τῆς β' εὐχῆς)—Εὐχὴ ἀντιφώνου γ', Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει (=γ' τοῦ εὐχολογίου)—εἶτα, τὸ κάθισμα, ἀπὸ δὲ τῆς στ' Ὁδῆς κοντάκιον, μεθ' ὃ σημειοῦνται τὰ ἐξῆς: «προσετέθησαν καὶ ἕτεροι εὐχαὶ διὰ τὸν πολυέλαιον τῆς Κυριακῆς ἐν τῇ ἀγίᾳ Τεσσαρακοστῇ, γινομένης στιχολογίας, λέγει δὲ [ὁ ἱερεὺς] καὶ αὐτάς».—Εἶτα, Εὐχὴ, Δέσποτα ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος (=ή δ' τοῦ εὐχολογίου)—Εὐχὴ ἀντιφώνου ε', Ἀγαθῶν θησαυρέ, (=ή ε' τοῦ εὐχολογίου)—Εὐχὴ ἀντιφώνου στ', Εὐχαριστοῦμέν σοι (=ή στ' τοῦ εὐχολογίου)—εὐχὴ ἀντιφώνου ζ', Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν... (=ή η' τοῦ εὐχολογίου)—εἶτα τὸ κοντάκιον καὶ ὁ Ν ψαλμός, «Καὶ εὐθὺς ὁ διάκονος Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν... καὶ ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν Θ', κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ διὰ μετανοίας ἄφεςιν... (=ή Ι' τοῦ εὐχολογίου...)... Ἀντιλαβοῦ σῶσον... τὴν ὀρθρινήν... ἄγγελον εἰρήνης... Συγγνώμην... κτλ». Καὶ εὐθὺς τὰς ὠδὰς. Μετὰ δὲ τὴν θ' ᾠδὴν λέγει ὁ διάκονος, Ἔτι καὶ ἔτι... ἀντιλαβοῦ... ὁ δὲ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν, Ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὰς νοεράς... (=ή ια' τοῦ εὐχολογίου)... Ἀντιλαβοῦ σῶσον... τῆς παναγίας... Ὅτι σὲ αἰνοῦσι πᾶσαι... (τὸ τέλος τῆς ια' εὐχῆς)—εἶτα τὸ Ἐξαποστειλάριον - οἱ Αἴνοι - τὰ στιχηρά - τό, Δόξα ἐν ὑψίστοις - τὸ τροπάριον - τὸ Πληρώσωμεν καὶ εὐθὺς τὸ εὐαγγέλιον—εἶτα τὸ, Εἶπωμεν πάντες καὶ ἡ εὐχὴ τῆς ἐκτενοῦς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν (=ή συνήθης τοῦ εὐχολογίου) - Εὐχὴ· Αἰνοῦμεν, ὑμνοῦμεν... (=ή ιβ' τοῦ εὐχολογίου, ἡ συνήθως ὡς εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως ἀλλαχοῦ χαρακτηριζομένη)—τὸ Πληρώσωμεν τὴν δέησιν - Εἰρήνη πᾶσι - Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας (=ή συνήθης τοῦ εὐχολογίου)—Ἀπόλυσις.

β'. Διάγραμμα τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) Εὐχολογίου.

Ἄλλ' ἔτι διδακτικωτέρα ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν μας εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ ὑπὸ λόγον εὐχολογίου, οὗ τὸ διάγραμμα ἔχει οὕτως:

Ἐσπερινός. Εὐλογημένη ἡ βασιλεία - Δεῦτε προσκυνήσωμεν [=ὑπνοοεὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ προοιμιακοῦ,] - Εὐχὴ τοῦ ἀντιφώνου, Κύριε οἰκτίρμων.. (=ή α' τοῦ εὐχολογίου) - Εἰρηνικά - Εὐχὴ τοῦ β' ἀντιφώνου, Κύριε, μὴ τῶ θυμῷ σου ἐλέγξης... (=ή β' τοῦ εὐχολογίου) - Ἔτι καὶ ἔτι... ἀντιλαβοῦ, σῶσον... τῆς παναγίας ἀχράντου (δηλαδὴ γίνεται μικρὰ συναπτὴ, ὡς συνήθως λέγομεν) - Εὐχὴ τοῦ γ' ἀντιφώνου, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, μνήσθητι ἡμῶν... (=ή γ' τοῦ εὐχολογίου)... Ἔτι καὶ ἔτι... ἀντιλαβοῦ... Εὐχὴ πρὸ τοῦ Κυρίου ἐκέκραξα· Ἐσπέρας καὶ πρωτὶ (=ή η' τοῦ εὐχολογίου, ἡ ὡς εὐχὴ τῆς εἰσόδου χαρακτηριζομένη καὶ μετὰ τό, **Κύριε ἐκέκραξα** κατὰ τὴν εἴσοδον ἀναγιγνωσκομένη)...

Ἔτι καὶ ἔτι ... ἀντιλαβοῦ... - Εὐχὴ ἀπὸ τοῦ, Ἐκ βαθέων ἐκέκραξα (=τοῦ 129 ψαλμοῦ, ὅστις ψάλλεται μετὰ τό, Κύριε, ἐκέκραξα, ἦτοι τοῦ 140 ψαλμοῦ καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς αὐτόν), Ὁ τοῖς ἀσιγήτοις ὕμνοις... (=ἡ δ' τοῦ εὐχολογίου) - Εἶτα γίνεται ἡ Εἰσοδος εἰς τὸ θεοτοκίον, καθ' ἣν λέγει ὁ Ἱερεὺς τὴν εὐχὴν ταύτην· Εὐλογημένη ἡ εἴσοδος τῶν ἁγίων σου... Εἶτα εὐθὺς τό, Φῶς Ἰαυρον - τὸ προκείμενον - τὰ προφητικὰ ἀναγνώσματα, ἐὰν ὑπάρχουν - ἡ ἐκτενής, Εἶπωμεν πάντες - Εὐχὴ τῆς ἐκτενοῦς¹⁾ - Τὸ Καταξίωσον Κύριε - ἡ συναπτὴ, Πληρώσωμεν τὴν ἐσπερινήν... - Εὐχὴ μετὰ τὸ Καταξίωσον, Ὁ Θεός, ὁ μέγας καὶ ὑψιστος... (=ἡ ζ' τοῦ εὐχολογίου) - Εἰρήνη πᾶσι - Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας, Κύριε, ὁ Θεός ἡμῶν ὁ κλίνας... (=ἡ αὐτὴ τοῦ εὐχολογίου) - Εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως τῶν ἐσπερινῶν εὐχῶν, Ὑπεράγαθε Κύριε, ὁ Θεός ἡμῶν (μὴ ἀπαντῶσα ἐν τῷ ἐν χρήσει τύπῳ τῆς ἀκολουθίας) - Ἀπολυτίκιον - Ἀπόλυσις -

Ὁ ροθρος. Ἐξάψαλμος - Εἰρηνικά - τὸ Θεὸς Κύριος, μεθ' ὃ σημειοῦται· Κατὰ γοῦν τὴν κάταρξιν τοῦ Θεοῦ Κυρίου, εὐθὺς λέγει τὰς εὐχὰς ὁ Ἱερεὺς· Εὐχαριστοῦμεν σοι, Κύριε... (=ἡ α' τοῦ εὐχολογίου) - Εὐχὴ ἀντιφώνου β', Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμα... (=ἡ β' τοῦ εὐχολογίου) - Εὐχὴ ἀντιφώνου γ', Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμα... (=ἡ γ' τοῦ εὐχολογίου) - Εἰρήνη πᾶσι - Ἔτι καὶ ἔτι... Ἀντιλαβοῦ, σῶσον... τῆς Παναγίας... Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόνητος... Ἀκολουθοῦσιν οἱ Ἀναβαθμοὶ - τὸ Προκείμενον - τὸ Πᾶσα πνοή, «λεγόμενου δὲ τούτου, λέγει ὁ Ἱερεὺς τὴν εὐχὴν τοῦ Εὐαγγελίου, Ἐλλαμψον ἐν ταῖς καρδίαις (=ἡ θ' τοῦ εὐχολογίου) - Εἶα ὁ Ν' ψαλμός, « μεθ' ὃ ψαλλομένου τοῦ πεντηκοκτοῦ, λέγει ὁ Ἱερεὺς τὴν εὐχὴν τοῦ πεντηκοστοῦ, Κύριε, ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ τὴν διὰ μετανοίας... (=ἡ ι' τοῦ εὐχολογίου) - Αἱ ᾠδαί, εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τριάδος τῶν ὁποίων (=εἰς τὸ τέλος τῆς Γ' ΣΤ' καὶ Θ') παρεμβάλλεται καὶ εὐχή τις, ἦτοι εἰς τὸ τέλος τῆς Γ', τὸ Δέσποτα, ὁ Θεός ὁ ἅγιος (=ἡ δ' τοῦ εὐχολογίου), εἰς τὸ τέλος τῆς ΣΤ' ἡ εὐχὴ ἀπὸ τῆς ΣΤ' ᾠδῆς, Ἀγαθῶν θησαυρὲ (=ἡ ε' τοῦ εὐχολογίου), εἰς τὸ τέλος δὲ τῆς Θ' ἡ Ὁ Θεός, ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ τὰς νοερὰς (=ἡ ια' τοῦ εὐχολογίου). - Οἱ Αἶνοι - Εὐχὴ εἰς τὸ Δόξα ἐν ὑψίστοις· Αἰνοῦμεν, ὑμνοῦμεν, εὐλογοῦμεν - Δοξολογία - Πληρώσωμεν τὴν ἑωθινήν δέησιν - Εὐχὴ κεφαλοκλισίας - Ἀπόστιχα, Δόξα καὶ νῦν - Εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως, Δημιουργέ

1) Ἡ αὐτὴ τοῦ ὡς ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθμὸν 973 εὐχολογίου.

των ἀπάντων (μὴ ἀπαντῶσα ἐν τῇ ἀκολουσίᾳ τοῦ ὄρθρου ἐν τῷ εὐχολογίῳ) - Ἀπολυτίκιον - Ἐκτενής καὶ Ἀπόλυσις.

Ἰχνη τέλος περὶ τῆς ἄλλοτε διασπορᾶς τῶν εὐχῶν ἀνὰ τὰ διάφορα οἰκεία μέρη ἀμφοτέρων τῶν ἀκολουσιῶν διασώζονται ἄχρι σήμερον ἐν αὐταῖς ταύταις ταῖς ἀκολουσίαις. Εἶναι δὲ ταῦτα αἱ παρὰ τοῦ Ἱερέως μετὰ τὰς μικρὰς λεγομένας συναπτὰς γενόμεναι ἐκ φωνήσεων, αἵτινες ὡς ἀποτελοῦσαι τὰ ἀκροτελεύτια τῶν ὑπὸ λόγον εὐχῶν δὲν εἶναι ἕτερόν τι ἢ αἱ τελευταῖαι ρίζαι ἢ τὰ τελευταῖα λείψανα αὐτῶν, ἐξακολουθοῦντα καὶ μετὰ τὴν μετατόπισιν τῶν κορμῶν αὐτῶν νὰ διακρατῶσι στερρῶς τὴν ἦν ἄλλοτε κατεῖχον οὗτοι θέσιν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουσιῶν. Οὕτω, ἐν τῇ ἐν χρήσει ἀκολουσίᾳ τοῦ ἑσπερινοῦ ἀπαντῶμεν τέσσαρας ἐν ὅλῳ ἐκφωνήσεις, δύο ἐν τῷ Α' καὶ δύο ἐν τῷ Β' αὐτοῦ μέρει. Τοῦ Α' μέρους ἡ μὲν α', ἀπαντῶσα μετὰ τὰ Εἰρηνικά, εἶναι ἡ **"Οτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα**, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς α' εὐχῆς τοῦ ἑσπερινοῦ, ἡ δὲ β', ἀπαντῶσα μετὰ τὴν τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Καθίσματος τοῦ ψαλτῆρος ἐπακολουθοῦσαν μικρὰν συναπτὴν, εἶναι ἡ **"Οτι σὸν τὸ κράτος** ἥτις ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς β' εὐχῆς τοῦ ἑσπερινοῦ. Τοῦ Β' μέρους ἡ μὲν α', **"Οτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος**, φερομένη μετὰ τὸ Εἶπωμεν πάντες, ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς γ' εὐχῆς, ἡ δὲ β', **"Οτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεός**, ἰσταμένη μετὰ τὸ Καταξίωσον ἀκολουθοῦν Πληρώσωμεν τὴν ἑσπερινὴν ἡμῶν δέησιν, ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς ζ' εὐχῆς, ἥτις, ὡς εἶδομεν, φέρεται ἐνιαχοῦ ὡς **εὐχὴ μετὰ τὸ Καταξίωσον** ἢ ὡς **εὐχὴ τοῦ Πληρώσωμεν**, ἢ, συνηθέστατα δέ, ὡς **εὐχὴ ἀπαλύσεως**.

Ἔσασάτως ἐν τῇ ἀκολουσίᾳ τοῦ ὄρθρου εὐρίσκομεν ἀνὰ τὰ διάφορα ταύτης μέρη διεσπαρμένας δέκα ἐν συνόλῳ **ἐκφωνήσεις**, ἀποτελούσας παρομοίως, ἐξαιρέσει τῆς γ' κατὰ τὸν αὖξοντα ἀριθμὸν τῆς σειρᾶς, τὰ ἀκροτελεύτια τῶν ἑωθινῶν εὐχῶν. Οὕτω, ἡ α', **"Οτι πρέπει σοι**, ἐκφωνουμένη εὐθὺς μετὰ τὸν Ἐξάψαλμον ἀκολουθοῦντα Εἰρηνικά, ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς α' ἑωθινῆς εὐχῆς ἢ β', **"Οτι σὸν τὸ κράτος**, φερομένη μετὰ τὴν τὸ Θεὸς Κύριος ἐπακολουθοῦσαν α' στιχολογίαν τοῦ ψαλτῆρος, ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς γ' ἑωθινῆς εὐχῆς ἢ δ', ἀπαντῶσα μετὰ τὸν Ἄμωμον (τὴν β' στιχολογίαν), ἀποτελεῖ ἀκροτελεύτιον τῆς β' ἢ τῆς η' ἑωθινῆς εὐχῆς ἢ ε', **Ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς**, φερομένη μετὰ τὸν Ν' ψαλμὸν, ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς ι' εὐχῆς, ἥτις, ὡς εἶδομεν, ἀποκαλεῖται συνηθέστατα εὐχὴ τοῦ Ν' ἢ στ', **"Οτι σὺ εἶ ὁ θεὸς ἡμῶν**, ἐν τῷ τέλει τῆς Γ' ᾠδῆς ἐκφωνουμένη, ἀποτελεῖ ἀκροτελεύτιον τῆς ε' ἢ ζ', **Σὺ γὰρ εἶ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης**, ἐν τῷ τέλει τῆς ΣΤ' ᾠδῆς ἐκφωνουμένη, ἀποτελεῖ ἀκροτελεύτιον τῆς στ' εὐχῆς, ἢ η' τέλος, **"Οτι σὲ αἰνοῦσι πᾶσαι αἱ δυνάμεις**, ἐκφωνουμένη μετὰ τὴν Σ' ᾠδὴν καὶ πρὸ τῶν Αἴνων, ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς ια' εὐχῆς, ἥτις χαρακτη-

ρίζεται συνηθέστατα, ὡς εἶδομεν, ὡς **εὐχή τῶν Αἰώνων**, ἐνίοτε δὲ καὶ ὡς **εὐχή τῆς θ' ὠδῆς**.

Κατόπιν πάντων τούτων οὐδεμία, φρονοῦμεν, ἐπιτρέπεται νὰ ὑφίσταται ἀμφιβολία περὶ τούτου πλέον, ὅτι δηλαδὴ ἢ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συσσωρευσις καὶ ἀθρόα ἀνάγνωσις τῶν ὑπὸ λόγον εὐχῶν ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν οἰκείων ἀκολουθιῶν εἶναι ἐσφαλμένη, προελθοῦσα προφανῶς ἐκ παρεξηγήσεως. Ἡ παρεξηγήσις προῆλθε πιθανώτατα ἐκ τοῦ περιστατικοῦ ἐκείνου, καθ' ὃ αἱ ὑπὸ ἐξέτασιν εὐχαὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἀρχαιοτέρων εὐχολογίων φέρονται, ἐκ πρακτικῶν προφανῶς λόγων, ἀπεσπασμένοι ἐκ τῶν ἑαυτῶν θέσεων, ἅς κατεῖχον ἀρχικῶς ἐν ταῖς οἰκείαις ἀκολουθίαις, αὐτοτελῶς δὲ ἀναγεγραμμένοι καὶ συσσωρευμένοι που ἐπαλλήλως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μέρους ὑπὸ γενικᾶς πάντοτε ἐπιγραφᾶς δηλωτικᾶς τῶν ἀκολουθιῶν, εἰς ἅς ἀνήκουσιν. Οἶον, εὐχαι τοῦ λυχνικοῦ - εὐχαι ἐωθιναί. Ἄλλ' ἐνῶ περαιτέρω ἐν τισιν εὐχολογίοις φέρονται πρὸς τούτοις πρὸ ἐκάστης τῶν εὐχῶν, ἢ τοῦλάχιστον πρὸ τῶν πλείστων αὐτῶν, καὶ ἕτεροὶ τινες χαρακτηριστικοὶ προσδιορισμοί, δηλωτικοὶ τῆς ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν οἰκείων ἀκολουθιῶν θέσεως αὐτῶν - οἶον, εὐχή ἀντιφώνου α', β', γ' κλ.¹), ἢ εὐχή πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα, εὐχή τῆς ἀπολύσεως, εὐχή τοῦ Ν. Ψ., εὐχή τοῦ εὐαγγελίου, τῶν c ἴνων κλ.²), ἔλλειπει τοῦναντίον ἐν ἄλλοις εὐχολογίοις πᾶς τοιοῦτος ἐγγύτερος προσδιορισμὸς περὶ τῆς ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν θέσεως αὐτῶν, φερομένων ἐν αὐτοῖς τῶν εὐχῶν ἀπλῶς παρατεταγμένων ἐπαλλήλως. Ὁ τύπος τῆς τελευταίας ταύτης κατηγορίας ἔχει ὡς ἐξῆς· ἢ **εὐχή α', β', γ' κλ.**³), ἢ καὶ ἀπλῶς εὐχή (δεῖνα), **εὐχή δεῖνα** (κτλ.⁴), παραλειπομένης καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς δηλώσεως τοῦ αὐξοντος ἀριθμοῦ τῆς ἀριθμητικῆς αὐτῶν σειρᾶς⁵). Ἐκ τοῦ ἀρξαμένου τούτου ἔθους τῆς παρασιωπήσεως παντὸς ἐγγυτέρου προσδιορισμοῦ περὶ τῆς ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν θέσεως τῶν εὐχῶν ἦτο ὅλως εὐκολον καὶ φυσικὸν νὰ λησμονηθῇ σὺν τῷ χρόνῳ ἢ ἀρχικῇ καὶ οἰκείᾳ θέσει ἐκάστης τῶν εὐχῶν τούτων ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ

1) Οὕτω ἐπὶ π. δ. ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 957, 958, 959, 961, 962 κλ. εὐχολογίοις διὰ τὰς εὐχὰς τοῦ ἐσπερινοῦ, ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 958, 962, 973, 105 (Πάτμου) κλ. εὐχολογίοις διὰ τὰς εὐχὰς τοῦ ὄρθρου.- Πλείονα περὶ τοῦ ὄρου εὐχή ἀντιφώνου θέλω ἐπιφέρει παρακατιῶν.

2) Ἴδε ἀνωτέρω ἐν σελ. 40 ἐξ.

3) Οὕτω ἐπὶ π.δ. ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 213 Εὐχολογίῳ.

4) Οὕτω ἐπὶ π.δ. ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 968, 980, 982 κλ. εὐχολογίοις.

5) Βεβαίως ἀπαντᾷ ἔτι καὶ μικτὸν τι σύστημα, καθ' ὃ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ εὐχολογίῳ τινὲς μὲν τῶν εὐχῶν συνοδεύονται παρὰ ἐγγυτέρων προσδιορισμῶν, ἕτεροι δὲ οὐχί. Τοιοῦτον ἐπὶ π. δ. μικτὸν τύπον ἀντιπροσωπεύουσι τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 104, 133 κλ. διὰ τὸν ἐσπερινόν, τὰ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, Γ 13, 133, 956 κλ. διὰ τὸν ὄρθρον εὐχολογία.

νά έκληφθῆ ἢ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συσώρευσις ὡς συνυπονοοῦσα καὶ τὴν ταυτόχρονον τῶν εὐχῶν τούτων ἀνάγνωσιν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀκολουθίας. Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι εὐλογοφανῆς καὶ ἐξηγεῖ ἴσως ἄριστα τὴν γένεσιν τῆς σημερινῆς καταστάσεως, δὲν ἐξηγεῖ ἐν τούτοις τὸ ἕτερον, διατὶ ἤρχισαν νὰ παραλείπωνται ἐν τῇ παραδόσει ἐνιαχοῦ οἱ ἀρχικῶς προτασσόμενοι τῶν εὐχῶν τούτων ἐγγύτεροι περὶ τῆς τῆς θέσεως αὐτῶν προσδιορισμοί. Τοῦτο φρονοῦμεν εἶναι τὸ σπουδαιότερον. Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ πρόβλημα τούτου δίδεται παρακατιῶν, ἔνθα ἐξετάζεται ἢ ἐν τῇ παραδόσει καθόλου κρατοῦσα ἀστάθεια καὶ ἀπορία ὡς πρὸς τε τὸν ἀριθμὸν, τὴν ὀνομασίαν καὶ τὴν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν θέσιν τῶν εὐχῶν τούτων.

Β.) Ἡ ἐν τῇ παραδόσει καθόλου παρατηρουμένη ἀστάθεια καὶ ἀμφιταλάντευσις ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν, τὴν ὀνομασίαν καὶ τὴν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν θέσιν αὐτῶν.

Ιον) Ὡς πρὸς τὸ κυμαινόμενον τοῦ ἀριθμοῦ καθόλου καὶ τῆς σειρᾶς τῶν εὐχῶν τούτων.

Πρῶτον ἐν τῷ ἔσπερινῷ. Μεγίστη ἀσυμφωνία παρατηρεῖται μεταξὺ τῶν διαφορῶν εὐχολογιῶν ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν εὐχῶν αὐτοῦ, ποικιλοῦσης τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ 3—16. Οὕτω, 3 μόνον εὐχὰς φέρουσι τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 957 κλ. εὐχολόγια, 5 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 163 κλ., 6 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 962, Β 7 κλ., 7 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Γ 13, 103, 133, 134, 208 κλ., 8 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 615, 973 κλ., 9 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 104 κλ., 10 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου), 984, 988 κλ., 11 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Λ 105, 968 κλ., 13 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 491 κλ., 14 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 213, 982 κλ., 16 τέλος τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 958, 959, 961 εὐχολόγια.

Ἐννοεῖται οἴκοθεν, ὅτι λόγῳ τῆς διακυμάνσεως ταύτης τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εὐχῶν διακυμαίνεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῆς σειρᾶς αὐτῶν. Δὲν παρατηρεῖται δὲ τοῦτο παρὰ τοῖς εὐχολογίοις μόνον ἐκείνοις, ἅτινα περιέχουσι πλειοτέρας τῶν ἐν τῷ εὐχολογίῳ ἡμῶν εὐχὰς, ἀλλὰ καὶ παρ' ἐκείνοις ἔτι, ἅτινα περιέχουσι ὀλιγωτέρας τῶν τοῦ ἡμετέρου εὐχολογίου εὐχῶν. Καὶ τὰ τελευταῖα ἔτι ταῦτα, καίπερ ἀναγράφοντα τὰς ἐν τῷ εὐχολογίῳ ἡμῶν ἀπαντώσας εὐχὰς, δίδουσι ἐν τούτοις εἰς αὐτὰς διάφορον σειράν. Οὕτω, εἰς τὴν ἡ' εὐχὴν τοῦ εὐχολογίου, εἰ καὶ χαρακτηρίζουσι ταύτην ὁμοφώνως ἔνια εὐχολόγια ὡς εὐχὴν π ρ ὀ τ ο ὕ Κ Ὑ ρ ι ε ἐ κ ἐ κ ρ α ξ α ἢ εὐχὴν **εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα**, ἀπονέμουσιν οὐχ ἦττον εἰς αὐτὴν διάφορον θέσιν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ὑπ' αὐτῶν φερομένων εὐχῶν. Ἐπὶ π. δ. τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 957 φέρει ταύτην εἰς τὴν 2αν θέσιν, τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7 καὶ 962 εἰς τὴν 4ην, τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 973 εἰς τὴν 4ην ἢ 5ην, τὸ δὲ 958 εἰς τὴν 8ην

θέσιν. Ὡσαύτως εἰς τὴν 4ην θέσιν φέρουσι ταύτην τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) καὶ 982 εὐχολογία, ὧν τὸ μὲν α' φέρει ἐν τῇ 5ῃ θέσει τὴν δ' τοῦ εὐχολογίου, τὸ δὲ δευτέρον ἐν μὲν τῇ 5ῃ θέσει ἑτέραν μὴ ἀπαντῶσαν ἐν τῷ εὐχολογίῳ (=τὴν, **Εὐλογητὸς εἶ...**), ἐν δὲ τῇ 6ῃ καὶ 7ῃ τὰς ε' καὶ στ' αὐτοῦ.

¹Αναφορικῶς πρὸς τὰς ἀπαντῶσας μὲν ἐν ἄλλοις εὐχολογίοις εὐχάς, μὴ περιλαμβανομένας δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ εὐχολογίῳ, παρατηροῦμεν, ὅτι αὗται εἶναι αἱ ἐξῆς: -1ον) ἡ **Εὐλογητὸς εἶ Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὁ ἐπιστάμενος τὸν νοῦν¹**), ἥτις φέρεται ὡς 5ῃ τὴν σειρὰν ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 104, Λ 105, 491, 958, 959, 961, 968, 980, 982 καὶ 988 εὐχολογίοις, μεταβαλλομένης, ἐννοεῖται, τῆς σειρᾶς τῶν μετὰ ταύτην ἐπομένων εὐχῶν τοῦ εὐχολογίου διὰ τῆς μετατροπῆς τῆς μὲν ε' τοῦ εὐχολογίου εἰς στ' τῆς δὲ στ' εἰς αὐτοῦ, οὕτω δὲ ἐπὶ π. δ. ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν Λ 105, 958 καὶ 982 εὐχολογίοις. -2ον) Αἱ εὐχαὶ τῶν λεγομένων μικρῶν ἀντιφώνων, αἵτινες εἶναι τρεῖς, τοῦ μὲν α' ἡ Εὐλογητὸς εἶ Κύριε Δέσποτα παντοκράτωρ, ὁ φωτίσας τὴν ἡμέραν τῷ φωτί... , λεγομένη καθ' ὄν χρόνον ψάλλεται τό, Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου²), τοῦ δὲ β' ἡ Κύριε, Κύριε ὁ ρυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς βέλους, λεγομένη καθ' ὄν χρόνον ψάλλεται τό, Ὁ μονογενὴς κλ.³), τοῦ δὲ γ' ἡ, Ὁ Θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ ἅγιος καὶ φιλόανθρωπος, ὁ καταξιώσας, λεγομένη καθ' ὄν χρόνον ψάλλεται τὸ Τρισάγιον τοῦ λυχνικοῦ⁴). Τοιαύτας δὲ εὐχὰς περιέχουσιν ἐπὶ π.δ. ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἑσπερινοῦ τὰ μὲν ὑπ' ἀριθμὸν Λ 105 καὶ 968 μίαν, τὴν α' ⁵), τὸ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν 982 δύο, τὴν α' καὶ γ', τὰ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν 213, 491 958, 959 καὶ 961 εὐχολογία τρεῖς, τὴν α', β', γ', αὐτῶν -3ον) Αἱ εὐχαὶ τῶν κατηχομένων καὶ τῶν πιστῶν, αἵτινες φέρονται ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 982, 213 καὶ 958 959 καὶ 961 εὐχολογίοις, ἐκ τῶν ὁποίων ἅπαντα μὲν φέρουσιν ἀνὰ μίαν μὲν μόνον εὐχὴν τῶν κατηχομένων, ἀναγραφομένην ἢ μὴ⁶), ἀναφορικῶς δὲ πρὸς τὰς εὐχὰς τῶν πιστῶν τὸ μὲν 982 φέρει μίαν μόνον τούτων τὴν β', τὰ δὲ ἕτερα δύο, τὴν α' καὶ β' αὐτῶν⁷) - 4ον) Ἡ εὐχὴ τῆς **ἐκτενοῦς**

1) Ἴδε ὀλόκληρον τὸ κείμενον ταύτης ἐν τῷ εὐχολογίῳ τοῦ Goar σ. 35.

2) Ἴδε τὸ κείμενον ταύτης παρὰ τῷ Goar αὐτόθι.

3) Ἴδε κείμενον παρὰ Goar σ. 36.

4) Ἴδε ὡσαύτως Goar, αὐτόθι.

5) Ἴδε ὡσαύτως Goar, αὐτόθι.

6) Ἡ εὐχὴ τῶν κατηχομένων ἀρχεται ἐκ τῶν λέξεων Ὁ Θεὸς τῶν κρυπτῶν γνώστης, ὁ εἰδῶν κλ. Τὸ ὅλον κείμενον ἴδε παρὰ Goar σ. 36 ἐξ.

7) Ἡ α' τῶν εὐχῶν τῶν πιστῶν ἀρχεται ἐκ τῶν λέξεων, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ νῦν προσερχόμεθά σοι, ἡ δὲ β' ἐκ τῶν λέξεων Κύριε ὁ Θεός, τὸ ἀπρόσιτον φῶς οἰκῶν. Τὰ κείμενα ἀμφοτέρων ἀναγράφονται παρὰ τῷ Goar, αὐτόθι.

ἦτις, ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὴν ἐκτενῆ ταύτην ἰκεσίαν, ἀπαντᾷ σήμερον μόνον ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς Θείας λειτουργίας¹). Φέρουσι δὲ ταύτην ἐπὶ π.δ. τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου), 973 καὶ 984 εὐχολόγια. 5ον) Ἐτέρα εὐχή τῆς κεφαλοκλισίας, ἡ Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν κλῖνον τὰς καρδίας, ἦτις παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 982 εὐχολογίου φέρεται παραλλήλως πρὸς τὴν τοῦ εὐχολογίου - 6ον) Ἐτέρα εὐχή τῆς ἀπολύσεως, ἡ Ὑπεράγαθε Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἦτις φέρεται ἐπὶ π.δ. παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολογίου, ὅπερ τὴν ζ' τοῦ εὐχολογίου, τὴν παρ' ἄλλων χαρακτηριζομένην ὡς εὐχὴν ἀπολύσεως, ἀποκαλεῖ εὐχὴν μετὰ τὸ Καταξίωσον.

Δεύτερον ἐν τῷ ὁρθῳ. Καὶ ἐνταῦθα ἐπικρατεῖ ἡ αὐτὴ διακύμανσις ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν εὐχῶν, ποικίλλοντα ἀπὸ 1—14 εὐχῶν. Οὕτω ἐπὶ π.δ. 1 μόνην εὐχὴν ἔχουσι τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 162 (1080) καὶ 971, 3 ἢ 6 τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 984, 6 τὸ ὑπ' ἀριθμ. Β 7, 7 τὸ ὑπ' ἀριθμ. 956, 8 τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 962, 9 τὸ ὑπ' ἀριθμὸν Γ 13, 11 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 491, 958 κλ., 12 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου), Λ 105, 968 κλ., 13 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 133, 960, 961 κλ., 14 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 163, 973 982, κλ. εὐχολόγια²).

Αἱ περιπλέον τῶν τοῦ εὐχολογίου προστιθέμεναι ἐνταῦθα εὐχαὶ εἶναι αἰ ἐξῆς. — 1ον) ἡ τῆς ἐκτενοῦς, ἦτις, καθὼς καὶ ἐν τῷ ἐσπερινῷ ἤδη παρατηρήσαμεν, ἀπαντᾷ μόνον ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς Θείας λειτουργίας. Φέρεται δ' αὕτη ἐν τῷ ὁρθῳ παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) καὶ 973 εὐχολογίοις. — 2ον) ἑτέρα τις εὐχή μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ εὐαγγελίου, ἦτις ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων, — **Ὁ τὸ φῶς σου τὸ ἀληθινόν** - ἀπαντᾷ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 959 εὐχολογίῳ. — 3ον) Ἐτέρα τις εὐχή τῆς ἀπολύσεως, ἡ Δημιουργέ τῶν ἀπάντων, Κύριε . . ., ἀπαντῶσα ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολογίῳ, ὅπερ τὴν συνήθως χαρακτηριζομένην ὡς εὐχὴν ἀπολύσεως, ἰβ' τοῦ εὐχολογίου, ἀποκαλεῖ εὐχὴν εἰς τὸ Δόξα ἐν ὑψίστοις. — 4ον) Ἐτεροι δύο εὐχαί, μία τῶν **κατηχομένων, Εὐλόγησον καὶ νῦν Κύριε**, καὶ μία τῶν πιστῶν, ἡ α' αὐτῶν, **Σὴ ἐστὶν ἡ ἡμέρα**, ἀμφοτέραι παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 982 εὐχολ. φερόμεναι μετὰ τὴν εὐχὴν τῶν αἰνῶν. — 5ον) Ἐτέρα τις εὐχή, ἡ **Τῇ διατάξει σου Κύριε**, ἦτις, ἀλλαχοῦ χαρακτηριζομένη ὡς β' εὐχή τῶν πιστῶν³), φέρεται παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 163 εὐχολογίου παραδόξως

1) Διὰ μὲν τὴν τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ὄρα Goar σ. 55, διὰ δὲ τὴν τοῦ Μ. Βασιλείου ὡσαύτως Goar σ. 79.

2) Πλείονας παραπομπὰς καὶ π.δ. δύναται νὰ εὐρῆ ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ μνημοσειῇ Μελέτη ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Καισαρείας Ἀμβροσίου, ἐν σελ 85-102.

3) Ἴδε παρὰ Goar σελ. 45.

ἐν τῷ Α' μέρει τοῦ ὄρθρου, πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου, λόγῳ πάντως συγχύσεως.

2ον) Ὡς πρὸς τὴν κυμαινομένην Θέσιν αὐτῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν

Πρῶτον ἐν τῷ ἔσπερινῳ. Ἀστάθειαν Θέσεως παροσιάζουσιν ἐνταῦθα κυρίως δύο εὐχαί, ἡ ζ' καὶ ἡ η' τοῦ εὐχολογίου. Πρὸς εὐχερεστέραν παρακολούθησιν τῶν λεγομένων ἡμῶν διαιροῦμεν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἔσπερινοῦ εἰς δύο μέρη, μέρος Α', ἐκτεινόμενον ἄχρι τῆς Εἰσόδου, καὶ μέρος Β', ἀρχομενον ἀπὸ ταύτης καὶ διήκον ἄχρι τοῦ τέλους. Ἐρχόμενοι νῦν εἰς τὸ θέμα ἡμῶν παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ Θέσις τῆς ζ', χαρακτηριζομένης, ὡς εἶδομεν, ὅτε μὲν ὡς εὐχῆς ἀπολύσεως, ὅτε δὲ ὡς εὐχῆς **μετὰ τὴν Εἴσοδον ἢ μετὰ τὸ Καταξίωσον**¹⁾, εὐρίσκεται βεβαίως πάντοτε ἐν Β' μέρει τοῦ ἔσπερινοῦ καὶ περὶ τὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ. Παρὰ ταῦτα ἐν μὲν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 104 καὶ 957 εὐχολογίοι δὲν ἀπαντᾷ καθόλου οὔτε ἐν τῷ Α' οὔτε ἐν τῷ Β' μέρει τῆς ἀκολουθίας, ἐν δὲ τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου), ἐπειδὴ φέρεται ἕτερα, ἡ **Ὑπεράγαθε**, ὡς εὐχῆς **ἀπολύσεως**, εἶναι ἀμφίβολον, ἂν ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῆς, ὡς εὐχῆς **μετὰ τὸ Καταξίωσον**, συνυπονοῖ ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν Θέσιν, ἣν ὀρίζουσιν εἰς ταύτην τὰ ὡς εὐχὴν **ἀπολύσεως** ἀποκαλοῦντα αὐτὴν εὐχολόγια. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει ὡς πρὸς τὴν ἀστάθειαν τῆς Θέσεως αὐτῆς καὶ ἀναφορικῶς πρὸς τὸν παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμῶν 103, 988 κλ. εὐχολογίων διδόμενον εἰς αὐτὴν γενικὸν χαρακτηρισμὸν: **εὐχὴ μετὰ τὴν Εἴσοδον**. Ἡ αὐτὴ τέλος ἀστάθεια παρατηρεῖται καὶ ὡς πρὸς τὴν Θέσιν τῆς η' εὐχῆς. Πρὸς ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς Θέσεως τῆς ὀφείλομεν ἐν πρώτοις νὰ παρίδωμεν τόσον τὰ εὐχολόγια ἐκεῖνα (ὅπως ἐπὶ π.δ. τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Γ 13, Λ 105, 968 κλ.), ἐν οἷς ἀπαντᾷ μὲν ἀληθῶς αὕτη, ἀλλ' ἀνεπιγράφως καὶ ἄνευ ἐγγυτέρου τινος προσδιορισμοῦ, καθορίζοντος τὴν Θέσιν ταύτης, ὅσον καὶ τὰ ἕτερα, ἐν οἷς φέρεται ἀπλῶς ἢ σημείωσις «εὐχὴ Εἰσόδου», χωρὶς ὅμως καὶ ν' ἀναγράφηται αὕτη ἢ ἄλλως πῶς δηλοῦται καὶ τίς εἶναι αὕτη, ἂν δηλ. πρόκειται περὶ τῆς η' ἢ περὶ τῆς παραλλήλου, συγγενοῦς καὶ συναφοῦς αὐτῇ θ', καθόσον ἡ τελευταία ὄντως ἀναγράφεται παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολογίου ὡς **εὐχὴ Εἰσόδου**, τῆς η' χαρακτηριζομένης παρὰ τοῦ ἰδίου ρητῶς ὡς εὐχῆς πρὸ τοῦ Κυρίου ἐκέκραξα, κατ' ἀκολουθίαν πρὸ τῆς Εἰσόδου. Παρατρέχοντες λοιπὸν τὰ εὐχολόγια ταῦτα καὶ περιοριζόμενοι ἐν ἐκείνοις μόνον, ἐξ ὧν δυνάμεθα λόγῳ ἐγγυτέρων τινῶν ἐν αὐτοῖς χαρακτηρισμῶν νὰ συναγάγωμεν θετικόν τι, παρατηροῦμεν, ὅτι αὕτη παρὰ τινῶν μὲν, οἷον παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 103, 133, 163, 988 κλ., ἀναγράφεται, ὡς καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ εὐχολογίῳ, **εὐχὴ εἰσόδου**, ἐξυπακούεται κατ' ἀκο-

1) Ἴδε ἀνωτέρω σ. 33 ἐξ.

λουθίαν, ὅτι ἡ Θέσις αὐτῆς κείται κατὰ τὴν παρά τοῦ Ἱερέως γινομένην μετὰ τὸ τέλος τῆς ψαλμωδίας τοῦ Κύριε ἐκέκραξα καὶ τῶν τούτου στιχηρῶν Εἰσοδον· παρ' ἄλλων δὲ πάλιν ἀναγράφεται αὕτη εἴτε ὡς **εὐχή πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα**, οὕτω δὲ παρά τῶν ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 105 (Πάτμου), 957, 958, 959, 961, 973 κλ. εὐχολογίων, εἴτε ὡς εὐχή εἰς τὸ **Κύριε, ἐκέκραξα**, οὕτω δὲ παρά τοῦ ἀριθμ. 962 εὐχολογίου. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἀριδῆλως μαρτυρεῖται, ὅτι ἡ Θέσις αὐτῆς εὐρίσκετο εὐθὺς ἀμέσως καὶ ἐγγὺς πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα, ὅπερ, ὡς γνωστόν, ψάλλεται πρὸ τῆς Εἰσόδου. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν μάλιστα 957 εὐχολόγιον ὀρίζει τὴν Θέσιν αὐτῆς ὡς 2αν τὴν σειρᾶν, τὰ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 105 (Πάτμου), 962, 982 κλ. ὡς 4ην, τὸ δὲ 973 ὡς 5ην, τὰ δὲ 958 κλ. ὡς 8ην τὴν σειρᾶν ¹⁾, πάντοτε δὲ πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα, καὶ κατ' ἀκολουθίαν πρὸ τῆς Εἰσόδου.

Δεύτερον ἐν τῷ ὄρθρῳ. Ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ ἐσπερινοῦ διαίρεσιν προϋποθέτομεν καὶ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ὄρθρου, τῆς ὁποίας τὸ μὲν Α' μέρος ἀποτελεῖ τὸ πρὸ τοῦ ἑωθινοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ Ν ψαλμοῦ μέρος, τὸ δὲ Β' ἀρχόμενον ἀπὸ τούτων διήκει ἄχρι τοῦ τέλους τῆς ἀκολουθίας.

Ἐξαίρεσει τῆς κατηγορίας ἐκείνης τῶν εὐχολογίων, ἅτινα φέρουσι ἀπάσας τὰς ἑωθινὰς εὐχὰς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀκολουθίας καὶ τάσσουσι τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἑξαψάλμου, ἕτεραί τις κατηγορία εὐχολογίων φέρει ταύτας διεσπαρμένας, ὡς εἶδομεν, ἀνὰ τὰ διάφορα μέρη τῆς ἀκολουθίας. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης κατηγορίας παρατηρεῖται κατὰ κανόνα, ὅτι αἱ μὲν α'—η' εὐχαὶ—παραθεωρουμένου βεβαίως τοῦ ποσοῦ τῶν εὐχῶν, ἃς περιέχει ἕκαστον εὐχολόγιον, ὡς ἀδιαφόρου διὰ τὸ προσκείμενον ἡμῶν ζήτημα— φέρονται ἐν τῷ Α' μέρει, αἱ δὲ ἀπὸ τῆς θ' καὶ ἐξῆς ἐν τῷ Β' μέρει. Ἡ τελευταία περίπτωση μαρτυρεῖται σαφῶς ἄλλωστε καὶ ἐκ τῶν ἰδιαίτερων δηλωτικῶν περὶ τῆς Θέσεως αὐτῶν προσδιορισμῶν, ὑφ' ὧν συνοδεύονται συνήθως αἱ εὐχαὶ ἀπὸ τῆς θ' καὶ ἐξῆς. Πλὴν πάλιν καὶ ὁ κανὼν οὗτος δὲν διαφυλάττεται παρά πάντων. Οὕτω 1ον) παρά τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) 163, Γ 13 καὶ 958 ἐπὶ π.δ. εὐχολογίων μεταφέρονται εὐχαὶ τοῦ Α' μέρους εἰς τὸ Β', τασσόμεναι μετὰ τὰς τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ Ν εὐχὰς. Τὸ α' μεταφέρει τὰς δ' καὶ ε' τοῦ εὐχολογίου, ἃς χαρακτηρίζει ὡς εὐχὰς τῶν ΣΤ' καὶ Ζ' ῥόδων, τὸ β' τὰς ε' καὶ στ' αὐτοῦ,

1) Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 105 (Πάτμου) εὐχολογίῳ ἀναγράφεται μετ' αὐτὴν ὡς 5ην τὴν σειρᾶν ἡ δ' τοῦ εὐχολογίου, ἀκολουθεῖ εἴτα ἡ θ' εὐχολ. ὡς εὐχὴ εἰσόδου. Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 982 εὐχολογίῳ, τῷ ἀναγράφοντι ταύτην ὡς 4ην τὴν σειρᾶν ἀκολουθοῦσι ταύτην τρεῖς ἕτεροι εὐχαί, ἡ Εὐλογητὸς ὡς 5ην καὶ αἱ ε' καὶ στ' τοῦ εὐχολογίου, ἡ μὲν α' ὡς 6ην, ἡ δὲ β' ὡς 7ην τὴν σειρᾶν.

τὸ γ' τὰς ε', στ' καὶ ζ', τὸ δ' τὴν η'- 2ον) Παραθεωρουμένων ἐκείνων τῶν εὐχολογίων, ἅτινα οὐδεμίαν εὐχὴν εὐαγγελίου περιέχουσιν - εἶναι δὲ ταῦτα ἐπὶ π.δ. τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 105, 956, 958, 962 κλ. - παρατηρεῖται παρὰ τοῖς περιέχουσιν αὐτὴν ἢ ἕξις διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτῆς· ἐνῶ δηλαδὴ παρὰ τισι προηγεῖται ἢ τοῦ εὐαγγελίου (= ἢ 9' τοῦ εὐχολ.) τῆς τοῦ Ν' Ψαλμοῦ¹), παρ' ἄλλοις τούναντίον ἔπεται αὕτη τῆς τοῦ Ν.' Ἡ τελευταῖος περίπτωσις ἰσχύει ἐπὶ π.δ. κυρίως διὰ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 960 καὶ 973 εὐχολόγια, ὧν τὸ μὲν α' τάσσει τὴν εὐχὴν τοῦ εὐαγγελίου εὐθὺς μετὰ τὴν τοῦ Ν Ψ, τὸ δὲ β' ἔτι πολὺ μακρότερον, ἦτοι μετὰ τὴν τῶν Αἰνων καὶ πρὸ τῆς εὐχῆς τῆς ἀπολύσεως (= τῆς ιβ' τοῦ εὐχολ.). - 3ον) Ἡ εὐχὴ τῶν Αἰνων (= α' τοῦ εὐχολ.) μετατοπίζεται ἐκ τῶν Αἰνων εἰς τὴν Θ' ῥῆθην παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) καὶ 973 εὐχολογίων - 4ον) Ἡ εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως (= ἢ ιβ' τοῦ εὐχολογ.) μετατίθεται ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἀκολουθίας εἰς τὸ Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶ παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) καὶ 962 εὐχολογίων. - 5ον) Ἡ εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας (ἢ ιγ' τοῦ εὐχολ.), ἐνῶ φέρεται συνήθως μετὰ τὴν τῆς ἀπολύσεως παρὰ τοῖς πλείστοις εὐχολογίοις, φέρεται τούναντίον αὕτη παρὰ τῶ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) μετὰ τὴν τῆς κεφαλοκλισίας. - 6ον) ἐνῶ αἱ εὐχαὶ τῶν κατηχομένων καὶ τῶν πιστῶν φέρονται - παρ' ὅσοις βεβαίως εὐχολογίοις ἀπαντῶσιν, ἀπαντῶσι δὲ ἐπὶ π. δ. ἐν τῶ ὑπ' ἀριθμὸν 982 εὐχολογίῳ²) - ἐν τῶ Β' μέρει καὶ δὴ εἰδικώτερον μετὰ τὴν τῶν Αἰνων καὶ πρὸ τῆς τῆς ἀπολύσεως, εὐρίσκεται παραδόξως μία τις αὐτῶν ἐν τῶ Α' μέρει τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 163 εὐχολογίῳ³). - 6ον) Ἡ εὐχὴ τέλος τῆς ἔκτενου³, παρ' οἷς βεβαίως εὐχολογίοις ἀπαντᾷ, ὅτε μὲν φέρεται πρὸ τῆς τῆς ἀπολύσεως, οὕτω δὲ ἐπὶ π.δ. παρὰ τῶ ὑπ' ἀριθμὸν 973 εὐχολογίῳ, ὅτε δὲ μετ' αὐτὴν καὶ τὴν τῆς κεφαλοκλισίας ἔτι, οὕτω δὲ ἐπὶ π.δ. παρὰ τῶ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολογίῳ.

3ον) Ἡ διάφορος ὀνομασία αὐτῶν.

Ἡ αὕτη, ὡς ἀνωτέρω, ἀσυμφωνία ποικιλία καὶ ἀστάθεια παρατηρεῖται καὶ ἐνταῦθα. Ἐξαίρεσις δηλαδὴ τῶν εἰδικῶν ὀνομασιῶν ἢ τῶν δηλωτικῶν τῆς ἐν τῶ ὀργανισμῶ τῶν ἀκολουθιῶν θέσεως τῶν εὐχῶν, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἤδη ἀνωτέρω, ἀπαντῶσιν εἰσέτι γενικοί τινες καὶ καθολικοί τῶν ὄλων εὐχῶν προσδιορισμοί, καθ' οὓς αὗται ἀποκαλοῦνται ἢ ἀπλῶς εὐχαί, ἄνευ ἐγγυτέρου τινος προσδιορισμοῦ, ἢ εὐχαὶ τῶν ἀν-

1) Οὕτω ἐπὶ π.δ. παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμ. Β 7, Γ 13, 105 (Πάτμου), 133, 163, 961 κλ. εὐχολογίοις.

2) Εὐρίσκομεν παρ' αὐτῶ τὴν α' τῶν κατηχομένων καὶ τὴν α' τῶν πιστῶν.

3) Εἶναι αὕτη ἢ Τῆ διατάξει σου Κύριε, ἣτις ἀπαντᾷ ἀλλαχοῦ ὡς ἢ β' εὐχὴ τῶν πιστῶν. Ἴδε ἀνωτ. σ. 49.

τιφώνων. Τὸ λεγόμενον ἰσχύει τόσον διὰ τὰς τοῦ ἔσπερινοῦ, ὅσον καὶ διὰ τὰς τοῦ ὄρθρου εὐχάς, καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὰς τοῦ Α' τούτων μέρους.

Διὰ τὸν ἔσπερινόν. Ἐνῶ παρὰ πλείστοις εὐχολογίαις φέρονται αὗται ἀπλῶς ὡς εὐχαί, ἀνευ ἐγγυτέρου ἄλλου προσδιορισμοῦ, οὕτω δὲ ἐπὶ π.δ. παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 104, 133, 213, 982, 984, 988 κλ. εὐχολογίαις, φέρονται τὸναντίον παρ' ἄλλοις ὡς εὐχαὶ ἀντιφώνων, ὅπως ἐπὶ π.δ. παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν Γ 13, 105 (Πάτμου), Λ 105, 491, 957, 958, 959, 961, 962, 973 κλ. εὐχολογίαις. Οὕτω παρὰ μὲν τοῦ 957 ἢ α', παρὰ δὲ τῶν 105 (Πάτμου), 962 καὶ 973 αἱ α-γ, παρὰ τῶν Γ 13, Λ 105, 968 αἱ α-δ, παρὰ δὲ τοῦ 491 αἱ α'-ζ', παρὰ δὲ τῶν 491, 958, 959 καὶ 961 ἅπασαι αἱ τοῦ εὐχολογίου.

Διὰ τὸν ὄρθρον. Ἐνταῦθα εὐχαὶ ἀπλῶς ἀποκαλοῦνται ἐπὶ π.δ. ἅπασαι αἱ τοῦ εὐχολογίου παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 491, 956, 961 968 κλ. εὐχολογίαις φερόμεναι εὐχαί, ἐνῶ τὸναντίον αἱ ἀπὸ α'-η' εὐχαὶ αὐτοῦ φέρονται ἐν τοῖς παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου), 958, 962 καὶ 973 εὐχολογίαις, παραθεωρουμένου βεβαίως τοῦ ποσοῦ τῶν εὐχῶν, ἅς φέρει ἕκαστον τούτων, ὡς **εὐχαὶ ἀντιφώνων**. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν μάλιστα 982 εὐχολόγιον, ἐνῶ φέρει τὰς α'-η' εὐχάς τοῦ εὐχολογίου ὑπὸ τὸν τίτλον εὐχαὶ ἀπλῶς, χαρακτηρίζει τὴν θ' αὐτοῦ «ὡς εὐχὴν **Θ' ἀντιφώνου**, ἦγουν τοῦ πεντηκοστοῦ».

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω, παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν τῇ παραδόσει οὐδεμία συμφωνία ἐπικρατεῖ οὔτε ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν, οὔτε ὡς πρὸς τὴν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἀκολουθίας θέσιν, οὔτε ὡς πρὸς τὴν γενικὴν ἐξονομασίαν τῶν ὑπὸ λόγων εὐχῶν. Ἀληθῆς ἀκαταστασία καὶ σύγχυσις, ἣτις ὀφείλεται μὲν ἀληθῶς ἐν μέρει καὶ εἰς τὰς ἐν τῇ παρόδῳ τῶν χρόνων ἐπελθούσας ἐν ταῖς ἀκολουθίαις μεταβολάς, ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ γεγονός τοῦτο, ὅτι αἱ εὐχαὶ αὗται ἀρχικῶς ἀνεβλάστησαν εἰς ἕτερον τύπον ἀκολουθιῶν, ἐξ οὗ ἀποσπασθεῖσαι εἴτα προσετέθησαν εἰς τὸν ἐν χρήσει. Περὶ τοῦ ἑτέρου τούτου τύπου τῶν ἀκολουθιῶν, ἐν τῷ ὀποίῳ ἀνεβλάστησαν καὶ παρὰ τοῦ ὀποίου ἀπεσπάσθησαν αἱ ὑπὸ λόγον εὐχαί, ἔσται ἡμῖν ἐν τοῖς ἐφεξῆς ὁ λόγος.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Περὶ τοῦ ἄσματικοῦ τύπου τῶν ἀκολουθιῶν

Ἐνδείξεις, ἀλλὰ καὶ μαρτυρίαι ἔτι πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ τύπου τούτου ἀπαντῶσιν εὐτυχῶς οὐκ ὀλίγαι ἐν τῇ παραδόσει. Εἶναι δ' αὐταὶ πρῶτον ἡ ἐξονομασία τῶν ὑπὸ λόγον εὐχῶν ὡς εὐχῶν ἀντιφώνων, δεύτερον ἡ μνεία περὶ ὑπάρξεως ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἐσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου μικρῶν ἀντιφώνων καὶ εὐχῶν ὑπὲρ τῶν κατηχομένων καὶ τῶν **πιστῶν**, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι πρόκειται περὶ ἐτέρου τινὸς τελείως διαφόρου τοῦ ἐν χρήσει τῶν ἀκολουθιῶν τούτων τύπου. Ἐν τῷ τύπῳ δὲ ἀκριβῶς τούτῳ, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀνεβλάστησαν καὶ ἐξ αὐτοῦ παρελήφθησαν παρὰ τοῦ ἐν χρήσει τύπου αἱ ὑπὸ ἐξέτασιν εὐχαί.

1) Ὁ ὅρος ἀντίφωνα καὶ εὐχαὶ ἀντιφώνων.

Ἀντίφωνα εἶναι ἀρχικῶς, ὡς γνωστόν, ψαλμοὶ Δαυϊδικοὶ κατ' ἀντιφωνίαν ψαλλόμενοι. Εὐχαὶ λοιπὸν ἀντιφώνων εἶναι κατ' ἀκολουθίαν εὐχαὶ συνοδεύουσαι τοὺς κατ' ἀντιφωνίαν ψαλλομένους ψαλμοὺς τούτους, προτασσόμεναι ἢ ἐπιτασσόμεναι τούτων, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἐξ ἀρχαιοτέρων καὶ συγγενεστέρων ἀκολουθιῶν σταχυολογηθέντα καὶ ὡς κατωτέρω παρατιθέμενα παραδείγματα. Οὕτω, ἐν τῷ ἀμέρει τῆς ἀκολουθίας τῆς κατ' ἐξοχὴν καλουμένης **θείας λειτουργίας**, τῷ συνήθως χαρακτηριζομένῳ καὶ ὡς λειτουργίας τῶν κατηχομένων, ἀπαντῶσι τρία **ἀντίφωνα** συνοδευόμενα παρ' ἰσαριθμῶν εὐχῶν, λεγομένων καθ' ἣν στιγμὴν ψάλλεται τὸ οἰκτεῖον ἐκάστη ἀντίφωνον¹). Ὡσαύτως ἐν τῇ παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν ρ μ θ - 104 εὐχολογίου

1) Πρβλ. ἐπὶ π. δ. τὴν παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 973 εὐχολογίου (Δημητρίεβσκη) περιγραφομένην ἀκολουθίαν τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου, ἔχουσαν ὡς ἐξῆς: Εὐλογημένη ἡ βασιλεία—Εἰρηνικά—Εὐχὴ τοῦ ἀ'. ἀντιφώνου: Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν. . . καὶ ἀντιφώνων: Ἄγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι. . . . (ψ. 91)—Εὐχὴ τοῦ β'. ἀντιφώνου: Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, σῶσον καὶ ἀντίφωνον β', Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν (ψ. 92)—Σημείωσον ὅτι, ἐνῶς ἐνταῦθα προηγῶνται αἱ εὐχαί, ἔπονται δὲ τὰ ἀντίφωνα, ἀλλαχοῦ τάνάπαλιν, προηγῶνται τὰ ἀντίφωνα, ἔπονται δὲ αἱ εὐχαί, ὅπως ἐπὶ π. δ. παρὰ τινι εἰληταρίῳ τῆς μονῆς Ἐσφιγμένου τοῦ Ἁθωνος (Δημητρίεβσκη II, 263), ἔχοντι ἀντίφωνον ἀ', Ἐξομολογεῖσθε—Εὐχὴ τοῦ ἀ' ἀντιφ. (θεῖνα)—Ἀντίφ. β' (θεῖνα) . . . εὐχὴ (θεῖνα)—ἀντίφωνον γ' (θεῖνα), εὐχὴ (θεῖνα)—Περὶ τῆς τοῦ Χρυσοστόμου ἀκολουθίας ἴδε εὐχολόγιον σ. 49 ἐξ., περὶ δὲ τῆς τοῦ Μ. Βασιλείου, αὐτόθι σ. 77.

περιγραφόμενη ακολουθία τῆς παννουχίδος εὐρίσκονται **ἀντίφωνα** καὶ **εὐχαὶ τῶν ἀντιφώνων** ἐν ἀντιστοιχίᾳ κατὰ τὸ ἑξῆς διάγραμμα· Ἐὐχὴ α' ἀντιφώνου· Οἱ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἡμέρας— Ἐὐχὴ β' ἀντιφώνου. Ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου... (ψ. 120)... Ἐὐχὴ ἀντιφ. β'. Σὲ τὸ ἀίδιον καὶ ἀνέσπερον φῶς— Ἐὐχὴ γ' ἀντιφώνου γ', Ἡφράνθην ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι (ψ. 121)... Ἐὐχὴ ἀντιφώνου γ', Ὁ τὴν ἄϋπνον καὶ ἀκατάπαυστον δοξολογίαν. Ἀκολουθεῖ εἶτα εὐχὴ δ', τῆς ἀπολύσεως καὶ μετὰ ταύτην εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας¹). Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ ὡσαύτως τῶν ὠρῶν, ὧν ἑκάστη εἶναι τρίψαλμος, φέρονται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 958 εὐχολογίῳ ἀνά μία εὐχὴ δι' ἕκαστον τῶν ψαλμῶν ἑκάστης ὥρας, ἥτοι καὶ διὰ τὰς 4 ὥρας ὁμοῦ (Α, Γ, ΣΤ, καὶ Θ) 12 ἐν συνόλῳ εὐχαὶ ἀντιφώνων²). Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ πάλιν τῆς Τριτοέκτης, τῇ περιγραφομένη παρὰ τοῦ **Συμεῶν** τοῦ Θεσσαλονίκης, φέρονται μετὰ τὸ, Εὐλογημένη ἡ βασιλεία καὶ τὰ Εἰρηνικὰ ἀντίφωνα καὶ εὐχαὶ ἀντιφώνων κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν· εὐχὴ τοῦ α' ἀντιφ., Ὁ Θεὸς ὁ ἐπὶ τῷ Χερουβὶμ... Ἐὐχὴ ἀντιφ. β' (δεῖνα)... Ἐὐχὴ ἀντιφ. γ' (δεῖνα³)- Τὸ αὐτὸ τέλος διάγραμμα ἀπαντῶμεν τόσον ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς γονυκλισίας τῆς Κυριακῆς τῆς Ν', ὅσον καὶ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἀγίου ἐλαίου, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη περιγράφεται παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 966, ἡ δὲ δευτέρα παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 973 εὐχολογίου μετὰ τῆς ἑξῆς διαφορᾶς μόνον, ὅτι ἐν μὲν τῷ διαγράμματι τοῦ α'. εὐχολογίου προηγεῖται ἡ εὐχὴ καὶ ἔπεται τὸ ἀντίφωνον (= εὐχὴ (δεῖνα)... ἀντίφωνον (δεῖνα)...), ἐν δὲ τῷ τοῦ β'. τὰνάπαλιν προηγεῖται τὸ ἀντίφωνον, ἔπεται δὲ ἡ εὐχή⁴). Ὑπονοεῖ καὶ δηλοῖ λοιπὸν κατὰ ταῦτα ὁ ὅρος εὐχαὶ ἀντιφώνων εὐχὰς συνοδευούσας ἢ συνοδευόμενας παρὰ ἀντιφωνικῶς ψαλλομένων ψαλμῶν, τότε πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ παρὰ τινῶν εὐχολογιῶν χρησιμοποίησις τοῦ ὅρου τούτου καὶ ἐπὶ τῶν εὐχῶν τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου προϋποθέτει, ὅτι αἱ ἐν λόγῳ εὐχαὶ συνῶδευον ἢ συνωδεύοντο

1) Ἴδε Δημητριάβσκη II, 350—Τὸ αὐτὸ διάγραμμα ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τῷ Συμεῶν Θεσσαλονίκης ("Ἀπαντα σ. 660)—Τὸ ὑπ' ἀριθμ. 149 εὐχολογίον φέρει τὰς τρεῖς πρώτας ὡς ἀνωτέρω εὐχὰς ταύτας ὡς εὐχὰς τοῦ μεγάλου ἑσπερινοῦ τῶν ἑορταζομένων ἀγίων (Δημητριάβσκη II, 485).

2) Ἴδε Δημητριάβσκη II, 35.

3) Ἴδε Συμεῶν Θεσσαλονίκης, "Ἀπαντα σ. 652.

4) Δημητριάβσκη, II, 101 διὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἀγίου Ἐλαίου, II, 216 δὲ διὰ τὴν τῆς γονυκλισίας τῆς Ν'.

ἄλλοτε παρὰ ψαλμῶν ἀντιφωνικῶς ψαλλομένων, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ψαλμωδίας τῶν ὁποίων, πρὸ ταύτης ἢ μετὰ ταύτην, ἀνεγινώσκοντο, καθ' ὅμοιον ἀκριβῶς τρόπον, καθ' ὃν ἐξακολουθεῖ νὰ γίνηται σήμερον ἐν τῷ Α'. μέρει τῆς ἀκολουθίας τῶν θείων λειτουργιῶν τοῦ ἱ. **Χρυσοστόμου** καὶ τοῦ Μ. **Βασιλείου** (ἐν τῇ λεγομένη δηλ.λειτουργίᾳ τῶν κατηχουμένων), καθ' ἃς αἱ **εὐχαὶ τῶν ἀντιφώνων** ἀναγινώσκονται κατὰ τὴν ψαλμωδίαν τοῦ οἰκείου ἐκάστης τούτων **ἀντιφώνου**. Πλὴν **ἀντίφωνα** σήμερον δὲν ὑπάρχουσι οὔτε κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν εὐχῶν τοῦ ἑσπερινοῦ οὔτε κατὰ τὴν τοῦ ὄρθρου. Δὲν δύνανται δὲ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τοιαῦτα, οὔτε ὁ παρ' ἐκάστῳ ἑσπερινῷ ἀναγινωσκόμενος, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν μέρει μόνον ψαλλόμενος, Προοιμιακὸς ψαλμὸς¹⁾), οὔτε τὸ ἐπακολουθοῦν τοῦτον ἐνίοτε, κατὰ τοὺς ἑσπερινούς τῶν Κυριακῶν καὶ τῶν μεγάλων ἑορτῶν, κάθισμα τοῦ ψαλτῆρος, οὐ μόνον διότι ὁ προοιμιακὸς θ' ἀπετέλει ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐν μόνον ἀντίφωνον ἀντὶ τῶν προϋποτιθεμένων πλειότερων, ἰσαριθμῶν πρὸς τὰς εὐχάς, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν καὶ κυρίως διὰ τοῦτο, ὅτι αὐτὸς τε καὶ οἱ ἐπακολουθοῦντες αὐτὸν ἐνίοτε ψαλμοὶ τοῦ **καθίσματος** τοῦ ψαλτῆρος εἰς οὐδεμίαν εὐρίσκονται ἐσωτερικὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς τὰς ὑπὸ λόγον εὐχὰς τοῦ ἑσπερινοῦ, αἵτινες, κατὰ κανόνα, ὡς **εὐχαὶ ἀντιφώνων** σχηματίζονται ἐκ λέξεων, φράσεων καὶ ἐννοιῶν τῶν συνοδευόντων αὐτὰς ἀντιφώνων. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουσι κατ' ἀναλογίαν καὶ περὶ τοῦ ἕξαψάλμου τοῦ ὄρθρου, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκονται αἱ ἑωθιναὶ εὐχαί. "Ὅτι δὲ ὄντως αἱ **εὐχαὶ τῶν ἀντιφώνων** δεόν νὰ εὐρίσκωνται εἰς στενὴν τινα σχέσιν πρὸς τὰ παρ' αὐτῶν συνοδευόμενα **ἀντίφωνα**, ἐννοεῖται οἰκοθεν, μαρτυρεῖται δὲ περιπλέον, ὡς πρὸς τὸν ἑσπερινὸν τοῦλάχιστον, καὶ παρὰ τοῦ **Συμεῶν Θεσσαλονίκης** ὅστις, ὡς ἰστάμενος ἐγγύτερον πρὸς τὰ πράγματα, ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ πλειότερα περὶ αὐτῶν ἢ ὅσα ἡμεῖς σήμερον. Οὗτος λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς α' ἑσπερινῆς εὐχῆς τοῦ εὐχολογίου, **Κύριε οἰκτίρμων**, παρατηρεῖ, ὅτι ἡ εὐχὴ αὕτη περιέχει ὅλον τὸ νόημα τοῦ 85 ψαλμοῦ, **Κλιῖνον, Κύριε, τὸ οὖς σου . . .** καὶ λόγους ἐξ αὐτοῦ τοῦ ψαλμοῦ, ἐπειδὴ, ὡς λέγει, ὁ ψαλμὸς οὗτος ἀπετέλει ἄλλοτε τὸ **α' ἀντίφωνον** τοῦ Λυχνικοῦ²⁾). Συνεχίζων περαιτέρω τὸν λό-

1) Κατὰ τὰς ἑορτάς, ἀγρυπνίας οὔσης, ἀναγινώσκειται μόνον ἐν μέρος τοῦ προοιμιακοῦ (ἀπὸ τοῦ στίχου 2—28), ψάλλεται δὲ τὸ ὑπόλοιπον, ἀρχομένης τῆς ψαλμωδίας ἀπὸ τοῦ στίχου 28, Ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα, Ἴδε Μ. εὐχολόγιον σ. 4.

2) Πρβλ. Συμεῶν Ἄπαντα σ. 625 ἐξ. «ἐν τοῖς ἑσπερινοῖς οὐν ἅπασιν τὸ Κλιῖνον Κύριε τὸ οὖς σου ψάλλεται . . . ὅτι δὲ ἀρχαῖον τοῦτο τῆς ἀκολουθίας τὸ ἔθος καὶ ἀπὸ τῶν εὐχῶν δῆλον. Ἡ τῶν λυχνικῶν γὰρ λεγομένων εὐχῶν πρώτη ἐν ἑαυτῇ περιέχει τὴν τοῦ ψαλμοῦ παντὸς ἔννοιαν καὶ ῥήματα ἐξ αὐτοῦ, Κύριε οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων κ.λ.

γον ὁ **Συμεών** ἐπάγεται, ὅτι καὶ τὰς λοιπὰς εὐχὰς θέλεις εὖρει ἐχούσας ἐννοίας ὁμοίας πρὸς τὰς τῶν ψαλμικῶν ἀντιφώνων καὶ λόγους ἐξ αὐτῶν τῶν ψαλμῶν, καθὼς καὶ ἡ εὐχὴ τῆς Εἰσόδου τοῦ ἔσπερινου ὡ, **Ἐσπέρας καὶ πρωτῆ**, σαφῶς δῆλον ποιεῖ τοῦτο. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ τελευταία αὕτη εὐχὴ ἀναγινώσκεται κατὰ τὸν χρόνον τῆς ψαλμωδίας τῶν στίχων τοῦ **Κύριε ἐκέκραξα**, ὁπότε γίνεται παρὰ τοῦ ἱερέως ἡ Εἴσοδος, περιέχει ὡς ἐκ τούτου αὕτη, συνεχίζει ὁ Συμεών, ρήματα ψαλμικά καὶ νοήματα ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τούτου¹⁾.

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν λοιπὸν τούτων τοῦ Συμεών μαρτυροῦνται δύο τινα, 1ον) ὅτι οὐ μόνον αἱ δύο εὐχαὶ τοῦ λυχνικοῦ (ἢ ἀ' καὶ ἡ ἡ') εὐρίσκοντο εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὰς λέξεις καὶ τὰ νοήματα τῶν παρ' αὐτῶν συνοδευομένων ψαλμικῶν ἀντιφώνων, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ ἔτι εὐχαὶ αὐτοῦ, ὡς ρητῶς λέγεται τοῦτο παρ' αὐτοῦ διὰ τῆς φράσεως: καὶ τὰς λοιπὰς δὲ ὁμοίως εὐχὰς εὐρήσεις . . . 2ον) ὅτι ὁ 85 ψαλμός, οὗ νοήματα καὶ λέξεις περιέχει ἢ ἀ' εὐχὴ τοῦ λυχνικοῦ, ἀπετέλει τὸ ἀ' ἀντίφωνον τοῦ λυχνικοῦ. Ἄλλ' ἐν τῷ ἐν χρήσει τύπῳ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἔσπερινου οὔτε ἀντίφωνα ὑπάρχουσιν οὔτε ὁ 85 ψαλμός ἀποτελεῖ πλέον μέρος αὐτοῦ²⁾). Καθίσταται ὁθεν πρόδηλον, ὅτι ὁ **Συμεών**, λέγων ταῦτα, εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἕτερον τύπον τῆς ἀκολουθίας ἔσπερινου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπῆρχον **ἀντίφωνα**, τὸ πρῶτον τῶν ὁποίων ἀπετέλει ὁ ψαλμός 85. Ὅντως συναντῶμεν τόσον παρὰ τῷ **Συμεών** ὅσον καὶ ἀλλαχοῦ ἔτι τύπον τινα τοῦ ἔσπερινου μετ' ἀντιφώνων, ὧν τὸ ἀ'. ἄρχεται διὰ τοῦ 85 ψ. Ἐπὶ τὸν τύπον τοῦτον, ὃν πραγματικῶς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Συμεών, ὅτε ἔλεγεν ὅσα ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν καὶ ὃν αὐτὸς πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν ἀποκαλεῖ Ἄσματικὸν ἔσπερινόν, θὰ ἐπανέλθωμεν κατωτέρω, ἀφοῦ πρότερον ἐξετάσωμεν καὶ τὰς λοιπὰς πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ τύπου ἐνδείξεις, οἷαι εἶναι τὰ μικρὰ ἀντίφωνα καὶ αἱ ὑπὲρ τῶν κατηχομένων καὶ πιστῶν εὐχαί.

2) Πρὸς μείζονα ἐνίσχυσιν τῆς θέσεώς μας, περὶ ὑπάρξεως ἐτέρου τύπου ἀκολουθιῶν, ἔρχονται περαιτέρω αἱ διασωθεῖσαι ἐν τῇ παραδόσει

1) «Καὶ τὰς λοιπὰς δὲ ὁμοίως πρὸς τοὺς ψαλμοὺς τῶν ἀντιφώνων καὶ τὰς ἐννοίας ἐχούσας καὶ ρήματα εὐρήσεις ἐπὶ αὐτῶν, ὡς καὶ ἡ τῆς εἰσόδου τοῦ ἔσπερινου σαφῶς δείκνυσιν, ἧς ἀρχὴ τὸ, Ἐσπέρας καὶ πρωτῆ καὶ μεσημβρίας. Ἐπεὶ γὰρ εἰς τὸ, Κύριε ἐκέκραξα καὶ τοὺς αὐτοῦ στίχους ἡ εἴσοδος γίνεται καὶ ἡ εὐχὴ λέγεται καὶ ρήματα ψαλμικά ἐκ τῶν ἀδομένων καὶ ἐννοίας περιέχει κλ.—Πρβλ. καὶ λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν καὶ παραλληλισμὸν τοῦ 85 ψ. πρὸς τὴν ἀ' εὐχὴν τοῦ λυχνικοῦ ἐν σελ. 70 τῆς ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου μελέτης τοῦ Καισαρείας Ἀμβροσίου.

2) Ὁ 85 ψ. ἀποτελεῖ σήμερον μέρος τῆς αὐτοτελοῦς ἀκολουθίας τῆς Θ' ὥρας, τῆς προφαλλομένης τοῦ ἔσπερινου. Ἴδε Ὡρολόγιον μέγα σ. 152.

ἐνδείξεις, καθ' ἃς παρά τισι εὐχολογίαις περιέχονται εἴτε ἀνεπιγρά-
φως εἴτε καὶ ἐνεπιγράφως εὐχαὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὲρ τῶν κατη-
χοιμένων καὶ τῶν πιστῶν¹⁾, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν μικρῶν
λεγομένων ἀντιφώνων²⁾. Ὀντως ἀπαντῶμεν τύπον τινα
ἀκολουθίας τοῦ ἔσπερινοῦ φέροντα τόσον **ἀντίφωνα** καὶ **εὐχὰς ἀντι-
φώνων**, ὅσον καὶ εὐχὰς ὑπὲρ τῶν **κατηχομένων** καὶ τῶν **πιστῶν**.
Ἀναγράφομεν τὸ διάγραμμα τοῦ τύπου τούτου ἐνταῦθα κατὰ τὴν πε-
ριγραφὴν τῶν κάτωθι τριῶν εὐχολογιῶν.

Τὸ πρῶτον τούτων εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 213, οὗ τὸ διάγραμμα
ἔχει ὡς ἔπεται:

Εὐχαὶ τῶν ἀντιφώνων τοῦ λυχνικοῦ. **Εὐχὴ α'**,
Κύριε οἰκτίρμων (=ἡ α' τοῦ εὐχολ.). **Εὐχὴ β'**, Κύριε μὴ τῷ θυμῷ σου
ἐλέγξης με (=ἡ β', τοῦ εὐχολ.) - **Εὐχὴ γ'**, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν μνησθητι
(=ἡ γ', τοῦ εὐχολ.) - **Εὐχὴ δ'**, Ὁ τοῖς ἀσιγήτοις ὕμνοις (=ἡ δ' τοῦ
εὐχολ.) - **Εὐχὴ ε'**, Κύριε, Κύριε ὁ τῆ ἀχράντῳ σου (=ἡ ε' τοῦ εὐχολ.)
Εὐχὴ στ', Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ θαυμαστός (=ἡ στ' τοῦ εὐχολ.).

Μετὰ ταῦτα σημειοῦται: «Μετὰ τὸ προκείμενον καὶ τὸ Κύριε ἐλέησον
ὑπὸ τοῦ ἱερέως εὐχὴ ζ', ἀντίφωνον α', ἐνῶ ψάλλεται· ταῖς
πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου [ἔχουσα οὕτως]· Εὐλογητὸς εἰ
Κύριε»³⁾. Ἀκολουθεῖ εἶτα εὐχὴ η', **ἀντιφώνου β'**, ἐνῶ ψάλλεται, Ὁ
Μονογενῆς υἱὸς, [ἔχουσα οὕτως]· Κύριε, Κύριε, ὁ ρυσάμενος
ἡμᾶς⁴⁾. Εὐχὴ θ', ἀντιφώνου γ', τοῦ τρισαγίου· Ὁ Θεὸς ὁ μέ-
γας καὶ αἰώνιος⁵⁾. Εὐχὴ ι', κατηχομένων, μετὰ τὸ τρισαγιον
τοῦ Λυχνικοῦ· Ὁ Θεὸς, ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης⁶⁾. Εὐχὴ ια',
πιστῶν α', Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ νῦν προσερχόμεθά σοι⁷⁾. Εὐχὴ
ιβ', πιστῶν β', Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ἀπρόσιτον οἰκῶν φῶς⁸⁾. Εὐχὴ
ιγ', ἀπολύσεως, Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ Ὑψιστος (=ἡ ζ' τοῦ εὐχο-
λογίου). Εὐχὴ ιδ', τῆς κεφαλοκλισίας· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν,
ὁ κλίνας οὐρανοὺς (=ἡ ι' τοῦ εὐχολογίου).

Τὸ β' εὐχολόγιον εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 491, οὗ τὸ διάγραμμα ἔχει
ὡς ἔξῃς. Εὐχὴ ἀντιφώνου α', β', γ' . . κτλ. Εὐχὴ ε', Εὐλογητὸς

1) Ἴδε ἀνωτ. σ. 48. 49. 52, 1-2.

2) Ἴδε ἀνωτ. σ. 48. Μικρὰ ἐλέγοντο ἀντίφωνα, ἐπειδὴ ἐψάλλοντο
ἔνιοι μόνον, οἱ χαρακτηριστικοί, οὐχὶ δὲ πάντες οἱ στίχοι τῶν οἰκείων ψαλ-
μῶν. Ἴδε Συμεῶν Θεσσαλονίκης, Ἀπαντα σελ. 632: μικρὰ δὲ λέγον-
ται «ὡς μὴ ψαλμοὺς τελείους ἔχοντα, ἀλλὰ στίχους ἐκάστου τέσσαρας κατ' ἐκλογὴν».

3) Ἴδε τὸ πλήρες αὐτῆς κείμενον παρὰ τῷ Εὐχολογίῳ τοῦ Goar σ. 356.

4) Ἴδε ὡσαύτως αὐτὴν παρὰ Goar σ. 36. Σήμερον ἀπαντᾷ ἡ εὐχὴ αὕτη
ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Μ. Ἀποδείπνου. Ἴδε εὐχολόγιον σ. 18.

5) Ἴδε ταύτην παρὰ Goar σ. 36.

6) Ἴδε Goar σ. 36.

7) Ἴδε Goar σ. 37. 8) Goar σ. 37.

εἰ Κύριε. . Εὐχὴ ἡ', ἡ τῆς Εἰσόδου. . . Εὐχὴ· Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε παντοκράτωρ ἐν τῷ ψάλλεσθαι· Ταῖς πρεσβείαις. Εὐχὴ· Κύριε, Κύριε ὁ ρυσάμενος ἐν τῷ ψάλλεσθαι· Ὁ μονογενὴς υἱός. Εὐχὴ· Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ αἰώνιος ἐν τῷ ψάλλεσθαι τὸν Τρισάγιον. Εὐχὴ λυχνικοῦ. Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ Ὑψιστος. Εὐχὴ κεφαλοκλισίας. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κλίνας. . .

Τὸ διάγραμμα τοῦ γ' εὐχολογίου, ὅπερ εἶναι τὸ ὑπ' ὀριθμὸν 958, ἔχει ὡς ἔπεται· Ἀκολουθία τοῦ λυχνικοῦ. . Εὐχὴ ἀντιφ. α' (δεῖνα), β' (δεῖνα), γ'. . δ' (=αί α'—δ' τοῦ εὐχολογίου). Εὐχὴ ἀντιφ. ε'. Εὐλογητὸς εἶ Κύριε ὁ Θεός. . . Εὐχὴ ἀντιφώνου στ' . . . Εὐχὴ ἀντιφώνου ζ' (=ἀμφότεραι εἶναι αἱ τοῦ εὐχολ. ε' καὶ στ'). Εὐχὴ ἀντιφώνου η', πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα· Ἐσπέρας καὶ πρῶτ' (=ἡ η' τοῦ εὐχολ.). Προσθέτει εἶτα «Καὶ μετὰ τὸν προκείμενον καὶ τὸ Κύριε ἐλέησον γίνεται εὐχὴ θ', ἀντίφωνον α', ἐνῶ ψάλλεται· Ταῖς πρεσβείαις· Εὐλογητὸς εἶ, δέσποτα παντοκράτωρ, ὁ φωτίσας. . . Εὐχὴ ι', τοῦ ἀντιφώνου β', ἐν ᾧ ψάλλεται. Ὁ μονογενὴς υἱός [μὴ ἀναγραφομένης τῆς εὐχῆς]. Εὐχὴ ια', τοῦ Τρισαγίου τοῦ λυχνικοῦ (μὴ ἀναγραφομένη ὡσαύτως). Εὐχὴ ιβ', τῶν κατηχουμένων μετὰ τὸ Τρισάγιον τοῦ λυχνικοῦ. Εὐχὴ ιγ' τῶν πιστῶν α' [ἐπίσης μὴ ἀναγραφομένη]. Εὐχὴ ιδ', τῶν πιστῶν β'.—Εὐχὴ ιε', τῶν πιστῶν γ', ἡγουν τῆς ἀπολύσεως.—Εὐχὴ ιστ'. τῆς κεφαλοκλισίας [ἐπίσης μὴ ἀναγραφόμεναι].

Ἴδου λοιπὸν ἡ ὕπαρξις καὶ ἑτέρου τύπου ἀκολουθίας τοῦ ἔσπερινοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπάρχουν **ἀντίφωνα** καὶ **εὐχαὶ ἀντιφώνων**, τῶν ὁποίων αἱ πλεῖσται, αἱ τοῦ Α' ἰδίως μέρους τοῦ ἔσπερινοῦ, εἶναι αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς τοῦ ἐν χρήσει ἡμετέρου τύπου. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τοῖς ὡς ἀνωτέρω διαγράμμασι τὸ διαφέρον τῆς περιγραφῆς ἡμῶν ἐστρέφετο μᾶλλον πρὸς τὰς **εὐχὰς**, παραθέτομεν δύο ἀκόμη περιγραφὰς ἐνταῦθα, δι' ὧν δηλοῦνται μᾶλλον οἱ τὰς εὐχὰς συνοδεύοντες κοὶ ἀντιφωνικῶς ψαλλόμενοι ψαλμοί, ἥτοι τὰ **ἀντίφωνα**, ἵνα οὕτω σχηματισθῇ πληρεστέρα τις καὶ ζωντανότερα εἰκὼν περὶ τε τοῦ τύπου τούτου τῶν ἀκολουθιῶν καὶ τῆς ἐν αὐτῷ θέσεως τῶν εὐχῶν. Τὴν α' τῶν περιγραφῶν τούτων παραλαμβάνομεν ἐκ τῆς **Μελέτης ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν** τοῦ λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου τοῦ **Καισαρείας Ἀμβροσίου**, τὴν δὲ β' ἐκ τοῦ **Θεσσαλονίκης Συμεών**. Πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἔσπερινοῦ τύπου τῆς ἀκολουθίας ταύτης διαιροῦμεν ταύτην εἰς τρία μέρη. Μέρος Α', διῆκον ἄχρι τῆς Εἰσόδου, μέρος Β', ἀρχόμενον ἀπὸ ταύτης καὶ ἐξικνούμενον ἄχρι τῶν μικρῶν ἀντιφώνων, καὶ μέρος Γ' ἀπὸ τούτων ἄχρι τοῦ τέλους. Ὁρθωτέρα διαίρεσις θὰ ἦτο βεβαίως ἡ εἰς δύο μέρη, Α' καὶ Β', περιοριζομένη, ἀλλ' ἔπειδὴ ὁ νῦν ἐν χρήσει τύπος τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἔσπερινοῦ φυσικῶς διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, προτιμῶμεν ὡς ἐκ τούτου τὴν τριμερῆ τοῦ νέου τούτου τύπου διαίρεσιν, ἐπειδὴ τὸ Γ' αὐτοῦ μέρος

είναι κάτι τι ὅλως αὐτοτελές, ξένον, ἰδιοφυές ὅλως καὶ ἄσχετον πρὸς τὸν νῦν τύπον τοῦ ἔσπερινοῦ, καὶ κατ'ἀκολουθίαν δύναται ν'ἀποτελέσῃ ἴδιον τμήμα.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τῆς ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ **Καισαρίας Ἀμβροσίου** περιεχομένης ἀκολουθίας¹⁾, ἧς τὸ διάγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

Μέρος Α'.- Εὐλογημένη ἡ βασιλεία-Συναπτὴ.. Ἀντιλαβοῦ, σῶσον... τῆς Παναγίας... Ὅτι πρέπει σοι (=τὸ τέλος τῆς α' εὐχῆς τοῦ εὐχολ.)- Ἀκολουθοῦσιν εἶτα τὰ ἀντίφωνα, συνιστάμενα ἐκ τῶν ἑξῆς ψαλμῶν: 1ον) ἐκ τοῦ 85 ψ., Κλῖνον Κύριε τὸ οὖς σου..... Εὐχὴ· Κύριε οἰκτίρμων (=ἡ α' τοῦ εὐχολογίου)- 2ον) ἐκ τοῦ προκειμένου τῆς ἡμέρας- 3ον) Ἐκ τοῦ 140 ψ., Κύριε ἐκέκραξα, εἰς τὸ τέλος τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ Εἰσοδος καὶ ἡ εὐχὴ τῆς Εἰσόδου· Ἐσπέρας καὶ πρωτὶ (=ἡ η' τοῦ εὐχολ.) καὶ ἡ, Εὐλογημένη ἡ εἰσοδος τῶν ἁγίων σου- **Μέρος Β'.** Συνίσταται ἐκ τῆς ψαλμωδίας τῶν ἑξῆς **ἀντιφώνων.** - 1ον) τοῦ 141 ψ., Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα- 2ον) ἐκ τοῦ 129 ψαλμοῦ, Ἐκ βαθέων ἐκέκραξα- 3ον) τοῦ 116 ψ., Αἰνεῖτε τὸν Κύριον- 4ον) ἐκ τοῦ προκειμένου- Ἀκολουθεῖ ἡ ἐκτενής, Εἴπωμεν πάντες καὶ ἡ εὐχὴ τῆς ἐκτενοῦς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν τὴν ἐκτενῆ... Ἀντιλαβοῦ, σῶσον... τῆς Παναγίας.. Εὐχὴ· Εὐλογητὸς εἰ Δέσποτα παντοκράτωρ, ὁ φωτίσας.. -

Μέρος Γ'. Ἀρχονται τὰ τρία **μικρὰ ἀντίφωνα**, ὧν τὸ μὲν α', εἶναι τὸ Ἠγάπησα, ὅτι εἰσακούσεται Κύριος (=ψ. 114)... Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου... Εὐχὴ, Κύριε, Κύριε ὁ ρυσάμενος ἡμᾶς, τὸ δ' ἔβ', Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα (=ψ. 115), οὐ οἱ στίχοι ψάλλονται μετὰ τοῦ ἐπιμελωδήματος, Σῶσον ἡμᾶς υἱὲ Θεοῦ... ἔτι καὶ ἔτι... Τῆς Παναγίας ἀχράντου... Εὐχὴ· Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ αἰώνιος, τὸ δ' ἔγ' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον (=ψ. 116)- Πληρώσωμεν τὴν δέησιν... Εὐχὴ· Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ὕψιστος (=ἡ ζ' τοῦ εὐχολ., ἡ συνήθως ὡς εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως φερομένη καὶ χαρακτηριζομένη), καὶ μετ' αὐτὴν ἡ εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κλίνας οὐρανοῦς. Ἀκολουθοῦσιν ἡ λιτὴ καὶ τὰ ἀναγνώσματα, τὰ τελευταῖα, ἐφόσον καὶ ἐὰν βεβαίως ὑπάρχουν, καὶ ἔπεται ἡ **ἀπόλυσις.**

Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς διάγραμμα εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τῷ **Συμεῶν τῷ Θεσσαλονίκησ,** ὅστις οὐ μόνον γνωρίζει τὴν ὑπαρξιν τοῦ τοιοῦτου τύπου τῶν ἀκολουθιῶν—ὃν ἀποκαλεῖ τύπον τῶν **ἀσματικῶν** ἀκολου-

1) Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀναφέρει τὸ ἰδιαίτερον χειρόγραφον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀρύεται τὴν παρ' αὐτοῦ περιγραφομένην ἀκολουθίαν τοῦ ἁσματικοῦ ἔσπερινοῦ. Οὐδὲν παρομοίως θετικὸν δύναται νὰ συναχθῆ ἐκ τῆς ἐν σελίδι 63 ὑποσημειώσεώς του, «τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν χειρόγραφον...», ὅπερ χαρακτηρίζει αὐτὸς ὡς **Μουστικόν(;)·**

θιῶν καὶ ὑφ' ὃν σὺν ἄλλαις ἀκολουθίαις ὑπάγει εἰσέτι καὶ τὰς τοῦ ἔσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου, ἀποκαλῶν τὰς τῶν τελευταίων ἀκολουθίας ὡς ἀκολουθίας τοῦ ἀσματικοῦ ἔσπερινοῦ καὶ τοῦ ἀσματικοῦ ὄρθρου¹⁾— ἀλλὰ δίδει ἡμῖν καὶ λεπτομερεστάτας ἔτι περιγραφὰς αὐτῶν. Ἐπειδὴ τὸ διάγραμμα τοῦ παρ' αὐτοῦ περιγραφομένου ἀσματικοῦ ἔσπερινοῦ²⁾ εἶναι κατὰ πάντα ὁμοιον πρὸς τὸ ὡς ἀνωτέρω τοῦ Καισαρείας **Ἀμβροσίου** παρατεθέν, περιοριζόμεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν ἀναγραφὴν μόνον τοῦ διαγράμματος τοῦ παρ' αὐτοῦ περιγραφομένου ἀσματικοῦ ὄρθρου, ἔχοντος ὡς ἔπεται³⁾. Μέρος Α Εὐλογημένη ἡ βασιλεία - Εἰρηνικά - Ἀντιλαβοῦ, σῶσον . . ὅτι πρέπει σοι (=τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς ἀ' εὐχῆς τοῦ εὐχολ.) - Ἀκολουθεῖ εἶτα ἡ ἀντιφωνικὴ ψαλμωδία τῶν ἐξῆς **ἀντιφώνων**, ἀποτελουμένων ἐκ τῶν ψαλμῶν 3, 6, 133 καὶ τοῦ 118, τοῦ καὶ ὡς **Ἀμώμου** χαρακτηριζομένου, ψαλλομένου δὲ εἰς τρεῖς στάσεις. Περί τὸ τέλος τῆς γ' στάσεως τοῦ Ἀμώμου γίνεται ἡ Εἴσοδος (ἐκ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναὸν μετὰ τοῦ τιμίου Σταυροῦ ἀνὰ χεῖρας βασταζομένου) καὶ ἡ εὐχὴ τῆς Εἰσόδου⁴⁾. Τὸ Β' μέρος ἄρχεται διὰ τῆς ψαλμωδίας 1ον) τοῦ ὕμνου τῶν τριῶν παιδῶν, ἣν ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Συναξαρίου τῆς ἡμέρας. 2ον) τοῦ Ν. ψ.—3ον) τῶν Αἴνων (=τῶν 148, 149 καὶ 150 ψαλμῶν)—4ον) τῆς ᾠδῆς τοῦ Ζαχαρίου (=Λουκ. 1,67 ἐξ.), μεθ' ἣν γίνεται ἡ μετὰ τοῦ τιμίου Σταυροῦ καὶ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου **εἴσοδος** τῶν ἱερέων ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ εἰς τὸ ἅγιον βῆμα καὶ ἡ εὐχὴ τῆς εἰσόδου. Ἀνάγνωσις τοῦ ἑωθινοῦ εὐαγγελίου. Ἐκτενής - Εὐχὴ κεφαλοκλισίας - Ἀπόλυσις.

Ἡ ὡς ἀνωτέρω παρὰ τοῦ **Συμεῶν** διδομένη περιγραφὴ τῶν ἄσματικῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ ἔσπερινοῦ εἶναι προδήλως ἀτελής, δὲν δίδει κατ' ἀκολουθίαν εἰς ἡμᾶς τὴν πλήρη καὶ τελείαν εἰκόνα τοῦ ἀρχικοῦ τύπου τῶν ἀσματικῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἔσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεβλάστησαν ἀρχι-

1) Ἴδε Συμεῶν Θεσσαλονίκης, Ἄπαντα σ. 624 ἐξ. 636 ἐξ. 247, 660, 661.

2) Αὐτόθι σ. 242 ἐξ.

3) Αὐτόθι σ. 636 ἐξ. — Δὲν ἀναγράφομεν τὴν παρὰ τοῦ Καισαρείας Ἀμβροσίου γενομένην περιγραφὴν τοῦ ὄρθρου, ἐπειδὴ αὕτη εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ Συμεῶν. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν καταφεύγομεν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Συμεῶν ἀναφορικῶς πρὸς τὸν ὄρθρον.

4) Τὸ περίεργον ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ τοῦ Συμεῶν εἶναι τοῦτο, ὅτι αὐτὸς γενικῶς δὲν κάμνει λόγον ἐν αὐτῇ περὶ τῶν εὐχῶν τοῦ ὄρθρου, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, καίτοι ἄλλως προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν φερομένων ἐν σελ. 641, ἐνθα λέγεται, ὅτι κατὰ τὴν ψαλμωδίαν τῶν 3 πρώτων ψαλμῶν ὁ ἱερεὺς ἀναφέρει (πρὸς τὸν Θεόν) τὰς ἑωθινὰς εὐχὰς.

κῶς αἱ εὐχαί. Καὶ ἡ ἀτέλεια τῆς περιγραφῆς συνίσταται κυρίως ἐν τοῖς ἐξῆς σημείοις· 1ον) ὅτι δὲν ἀναφέρει δι' ἀμφοτέρας τὰς ἀκολουθίας **εὐχὰς τῶν κατηχομένων** καὶ τῶν **πιστῶν**, αἵτινες ὑπῆρχον ἀναντηρητῶς ἐν αὐταῖς, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθεισῶν μαρτυριῶν ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἑσπερινοῦ τοῦλάχιστον. "Ὅτι δὲ ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ τοῦ ὄρθρου ἀκολουθίᾳ ὑπῆρχον τοιαῦται, μαρτυρεῖται οὐ μόνον ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 982 εὐχολογίου, ἐν τῷ ὁποίῳ, ὡς εἶδομεν, ἀναγράφονται **εὐχὴ** τῶν **κατηχομένων** μετὰ ρητῆς ἐπιγραφῆς καὶ **εὐχὴ** τῶν **πιστῶν**, ἢ α', ἀνεπιγράφως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν παρὰ τῷ Goar φερομένων εἰδήσεων ἐξ ἀρχαίων εὐχολογιῶν¹⁾, ἐξ ὧν πληροφορούμεθα, ὅτι ἐν τισὶ χειρογράφοις εὐχολογίαις τῆς Κρυπτοφέρης φέρεται ἡ σημείωσις· «ίστέον¹⁾ ὅτι οἱ τοῦ ὄρθρου κατηχούμενοι οὐδέποτε ἄλλοτε γίνονται, εἰμὴ ὅτε ψάλλονται τὰ ἰβ' προκειμένα». Τὸ Βαρβεριανὸν ἐξ ἄλλου εὐχολόγιον προσθέτει μετὰ τὰς γνωστὰς 10 τοῦ εὐχολογίου εὐχὰς προσέτι τὰς ἐξῆς²⁾): **Εὐχὴ κατηχομένων**, γινομένης εἰσόδου μετὰ τὸ Τρισάγιον καὶ λεγομένου προκειμένου. Εἶτα μετὰ τοῦτο λιτανεύει ὁ διάκονος, καὶ ἄλλου ποιούντος τὴν τῶν **κατηχομένων εὐχὴν** ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς· **Εὐλόγησον** καὶ τοὺς δούλους σου τοὺς κατηχομένους, οὓς ἐκαλέσω... **Εὐχὴ πιστῶν** α', Κύριε, Κύριε σὴ ἔστιν ἡ ἡμέρα καὶ σὴ ἔστιν ἡ νύξ... **Εὐχὴ πιστῶν** β', Τῇ διατάξει σου Κύριε, διαμένει ἡμέρα... **Εὐχὴ**, ἧγουν ἀπόλυσις· Αἰνοῦμεν, ὑμνοῦμεν...» (=ἢ ἰβ' τοῦ εὐχολ.)... **Εὐχὴ κεφαλοκλισίας**· Κύριε ἄγιε, ὁ ἐν ὑψίστοις κλ. 2ον) "Ὅτι ἀναγράφει ἐν τῷ Α' μέρει τῶν ἀκολουθιῶν 3 μόνος ἀντίφωνα διὰ τὸν ἑσπερινόν, 4 δὲ (ἢ 6, ἂν θεωρηθῶσι αἱ τρεῖς στάσεις τοῦ Ἀμώμου ὡς τρία ἀντίφωνα) διὰ τὸν ὄρθρον, ἐνῶ αἱ ὡς ἀνωτέρω ἐν τῷ εὐχολογίῳ εὐχαὶ τῶν ἀκολουθιῶν τούτων προϋποθέτουσι πλειότερα, αἱ μὲν τοῦ ἑσπερινοῦ 7—8, αἱ δὲ τοῦ ὄρθρου (πρὸ τοῦ Ν. Ψ.) τοῦλάχιστον ὀκτώ. "Ὅτι δὲ ὄντως ὑπῆρχον πλειότερα **ἀντίφωνα** ἐν ταῖς ὑπὸ λόγον ἀκολουθίαις, πληροφορούμεθα ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν³⁾. 3ον) "Ὅτι, καίτοι προϋποθέτει τὰς εὐχὰς τοῦ ὄρθρου, ἐκφρά-

1) Ἴδε Goar σ. 45 κ. ἐξ.

2) Goar, αὐτόθι.

3) Ἴδε Δ η μ η τ ρ ι έ β σ κ η Ι, 105, ἐνθα λέγεται, ὅτι «ἀπὸ τῆς 15 Αὐγούστου ψάλλομεν ἀντίφωνα εἰς τὸν ὄρθρον ἰε'». Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς διατάξεως τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 266 τυπικοῦ. Τὸ αὐτὸ δὲ τυπικὸν σημειοῖ περαιτέρω διὰ μὲν τὸν ὄρθρον τῆς 25 Δεκεμβρίου ἀντίφωνα 8, διὰ δὲ τὸν τῆς Δευτέρας τῆς Διακαινησίμου ἑβδομάδος 7, ψαλλομένων τῶν τελευταίων μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν ἁγίων πατέρων τῆς Ζ'. οἴκου. συνόδου, συμπιπτούσης κατὰ τὴν δῆλωσιν τοῦ τυπικοῦ τούτου τὴν 23 Ἰουλίου, διὰ δὲ τὸν λυχνικὸν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἰβ' ἀντίφωνα, διὰ δὲ τὸν τῆς Δευτέρας Διακαινησίμου 1γ', ψαλλόμενα κατὰ τὴν ἐνταῦθα φερομένην δῆλωσιν ἄχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου.

ζεται ἐν τούτοις λίαν ἀτελῶς περὶ αὐτῶν, χωρὶς νὰ δηλοῖ οὔτε τὸν ἀριθμὸν οὔτε τὴν ἐπακριβῆ θέσιν αὐτῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἀκολουθίας¹). Ἄλλ' ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ ἀδικήσωμεν καὶ τὸν Συμεῶν²), ὅστις διὰ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς δὲν ἀπεσκοπεῖ νὰ περιγράψῃ τὸν ἀρχικὸν καθόλου τύπον τῆς ἀσματικῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου, ἀλλὰ τὸν τοιοῦτον, ὡς ἴσχυεν ἐν τοῖς χρόνοις του. "Ὅτι δὲ ὁ τύπος οὗτος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ **Συμεῶν** εἶχεν ὑποστῆ διαφοροὺς μεταβολάς, μαρτυρεῖται ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ **Συμεῶν**, παρατηροῦντος περὶ τοῦ ἀσματικοῦ ἐσπερινοῦ, ὅτι ἐν αὐτῷ νῦν δι' ἀσθένειαν ἢ δι' ἀμέλειαν δὲν λέγονται πλέον ἀντίφωνα τοῦ ψαλτῆρος, εἰμὴ κατὰ τὴν ἀγίαν Τεσσαρακοστὴν καὶ κατὰ πᾶν Σάββατον ἐσπέρας, καὶ τοῦτο μόνον ἐν τῷ ναῶ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης, ἐν τῷ ὁποίῳ διὰ τὸν γογγυσμὸν ραθύμων τινῶν καὶ ἀμελῶν διετάξαμεν νὰ λέγηται κατὰ πᾶν μὲν Σάββατον εἰς ψαλμὸς μόνον, ὁ Μακάριος ἀνὴρ (= ὁ α' τοῦ ψαλτῆρος) κατὰ τὸν ἤχον, κατὰ δὲ τὴν ἀγίαν Τεσσαρακοστὴν τὰ ἕξ ἀντίφωνα κατὰ τὴν τάξιν³). Καὶ ἄλλαχού, μετὰ τὸν λόγον περὶ τοῦ Κλίνου Κύριε, ὁμιλῶν ὁ ἴδιος περὶ τοῦ προκειμένου τῆς ἡμέρας τοῦ Α' μέρους, ὀνομάζει αὐτὸ **τελευταῖον ἀντίφωνον**, προσθέτων εὐθύς, «τὰ λοιπὰ δὲ ἄλλα **ἀντίφωνα** ἐλέγοντο μὲν πρότερον, νῦν δὲ ἀφέθησαν⁴).

1) Πρβλ. πλὴν τῶν συνάπτων καὶ ἐκφωνήσεων, περὶ ὧν πολλοχοῦ ποιεῖται μνείαν ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου, εἰσέτι τὴν ρητὴν δῆλωσίν του, ἣν ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω ἐν σελ. 61. Πρβλ. προσέτι τὰ ἐν σελ. 553 φερόμενα: «πλὴν αἱ τοῦ λυχνικοῦ εὐχαι καὶ τοῦ ὄρθρου, αἱ καὶ ἐωθιναὶ λεγόμεναι, μαρτυροῦσιν αὐτὴν τὴν ἀσματικὴν ἀκολουθίαν, σωζόμενα καὶ κατὰ τὸν πάλαι τῦπον συγκείμενα, ὡς καὶ αἱ τῆς παννυχίδος λεγόμεναι. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τοῦ ἐσπερινοῦ εὐχή ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἐκείνης οὔσα, καὶ ἡ τοῦ πεντηκοστοῦ δὲ εὐχὴ τοῦτον δέικνυσι, καὶ δὴ ἡ τῶν αἰνων».

2) Τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα περὶ ἀτελειῶν ἰσχύουσι καὶ διὰ τὴν παρὰ τοῦ Καίσαρεῖας Ἀμβροσίου περιγραφὴν τῶν ἀκολουθιῶν τούτων.

3) Ἁπαντασ. 628 «Καθ' ἐσπέραν μὲν οὖν καὶ πρῶην ἐλέγετο τὸ ψαλτήριον ὡς καὶ ἐν τῷ ὄρθρῳ νῦν... Νῦν δὲ ἐν τῷ ἀσματικῷ ἐσπερινῷ δι' ἀσθένειαν καὶ ἀμέλειαν ἀντίφωνα ψαλτῆρος οὐ λέγονται, εἰ μὴ ἐν τῇ ἀγίᾳ καὶ μόνον τεσσαρακοστῇ καὶ παντὶ Σάββατῳ ἐσπέρας ἐν μόνῃ τῇ ἀγίᾳ Σοφίᾳ· ὅπου καὶ διὰ τὸ γογγύζειν τινὰς ραθυμοῦντας μόνον τὸ Μακάριος ἀνὴρ, τὸν ἕνα ψαλμὸν, μετὰ μέλους κατὰ τὸν ἤχον λέγει διετυπώσαμεν· ἐν δὲ τῇ ἀγίᾳ τεσσαροκοστῇ πάλιν λέγεσθαι κατὰ τὸ ἔθος τὰ ἕξ ἀντίφωνα ἢ τὸ κάθισμα μόνον».

4) Αὐτόθι σ. 629 «Καὶ εὐθύς ὁ ψάλλων τὸ κατὰ τὴν ἡμέραν ἄδει προκειμένον, ὁ καὶ τελευταῖον ἀντίφωνον λέγεται διὰ τὰ ἕτερα ἀντίφωνα, λεγόμενα μὲν πρῶην ἀφεθέντα δὲ νῦν». — "Ὅτι δὲ καὶ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ὄρθρου ἔχουν ἐπέλθει μεταβολαί, μαρτυρεῖται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Συμεῶν, λέγοντος ἐν σελ. 648 περὶ τῶν κανόνων τοῦ ὄρθρου, ὅτι προστέθησαν οὗτοι παρ' αὐτοῦ δι' ἐύκομίαν τῆς ἐκκλησίας καὶ δόξαν

Ἐν τῷ τύπῳ τούτῳ, ὅστις, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, εἶναι τελείως διάφορος τοῦ ἐν χρήσει τύπου τοῦ ἔσπερινου καὶ τοῦ ὄρθρου, οὐδὲν λέγεται, καθ' ἃ σημειοὶ ὁ Θεσσαλονίκης Συμεών¹⁾, ἄνευ ψαλμωδίας πλὴν τῶν εὐχῶν τοῦ ἱερέως καὶ τῶν αἰτήσεων τοῦ διακόνου. Αἱ εὐχαὶ λοιπὸν ἐνταῦθα, συνοδεύουσαι τὰ ἀντίφωνα, πρὸς τὰς ἐννοίας τῶν ὁποίων συνομοροῦντο καὶ ἐκ τῶν λέξεων τῶν ὁποίων ἐσχηματίζοντο, ἀπετέλουν ἀναγκαῖον καὶ ἀναπόσπαστον μέρος τῶν ἀκολουθιῶν, καθότι συνετέλουν οὐ μόνον νὰ διευκολύνωσι τὴν συμμετοχὴν τοῦ ἱερέως ἐν τῇ προσευχῇ—ὅστις κατὰ τὴν δογματικὴν ἀντίληψιν, μεσίτης ὢν μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀναφέρει τὰς τούτων εὐχὰς πρὸς τὸν Θεόν, καταβιβάζει δὲ τὰς τούτου εὐλογίας εἰς ἐκείνους—ἀλλὰ προσέτι ὅπως ἐπιφέρωσι καὶ ποικιλίαν τινὰ ἐν ταῖς ἀκολουθίαις διὰ τῆς διακοπῆς ἐπ' ὅλιγον τῆς συνεχοῦς ψαλμωδίας.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΗΓΑΙ

- 1) Ἀμβροσίου τοῦ Καισαρείας Μελέτη ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου κ.λ. (Κων/λις, 1924).
- 2) Εὐχολόγιον ²⁾ τὸ μέγα (Βενετία, 1839).
- 3) Δημητρίεβσκη Τυπικὰ τόμοι I, III, Εὐχολόγια II (Πετρούπολις).
- 4) Συμεών τοῦ Θεσσαλονίκης τὰ Ἄπαντα (κατὰ τὴν ἐκδ. Migne P. Gr. τόμος 155).
- 5) Ὑρολόγιον ²⁾ τὸ μέγα (Ἐκδοσις, Σαλιβέρου, Ἀθήνας, 1919).
- 6) Εὐχολόγιον τοῦ Goar, Venetiis, 1730.

τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ. «Πρότερον μὲν γὰρ, λέγει, κανόνες ἐν τῷ ἀσματικῷ οὐκ ἐψάλλοντο κ.λ.». Καθόλου παρατηρεῖ ὁ Συμεών ἄλλαχού (αὐτόθι σ. 556), ὅτι αἱ ἄσματικαὶ ἀκολουθίαι, αἵτινες εἶναι ὁ τύπος τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Τυπικοῦ τῆς Μ. Ἐκκλησίας (τῆς Κων/πόλεως), δὲν ἐνεργοῦνται ἐν τῷ νῦν καιρῷ οὐδ' ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ Κων/πόλει ἐξαιρέσει ὠρισμένων τινῶν ἡμερῶν, ὅτι μόνον ἡ τῶν Θεσσαλονικαίων πόλις διατηρεῖ αὐτὰς καὶ ἐκτελεῖ ἐν τῷ μητροπολιτικῷ αὐτῆς ναῶ μόνον. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὅπως διατηρηθῶσιν, ἔδει νὰ συγκερασθῶσι μετὰ κανόνων (καὶ τροπαρίων), ὡς παρατηρεῖ αὐτόθι ὁ ἴδιος Συμεών, λέγων: «Καὶ δέομαι ὑμῖν ἐν Χριστῷ συντηρεῖσθαι ταύτην τὴν τάξιν μέχρι παντός καὶ ὡς σπινθήρα θεῖον μένειν ἐν ἡμῖν τὴν παράδοσιν τῶν πατέρων, ἣν δὴ καὶ ἡμεῖς βουλόμενοι συντηρεῖσθαι ἀσιν ἡ καὶ μένειν ὡσπερ ἡδυσματι καὶ ἄρτυμα γλυκαῖνον, συνηρμόσασμεν αὐτῇ καὶ τὰ τῶν κανόνων, ἵνα μὴ τις γογγυστὴς περὶ τὰ κατὰ καὶ μὴ γνῶσιν ἔχων τῆς τάξεως, ἀκηδιστὴς δὲ μᾶλλον καὶ ράθυμος ὢν, προφάσεις εὖροι τινὰς καὶ χωρήσῃ πρὸς τὴν ταύτης κατάλυσιν, λέγων, ὡς οὐ τοὺς συνηθεις καὶ παρὰ πάντων ἄδομένους ἀκούομεν κανόνας. Νυνὶ καὶ οὗτοι συνηφθισαν.»

1) Συμεών, αὐτόθι σ. 624.

2) Ὅπου ἐν τῇ μελέτῃ ἡμῶν γίνεται λόγος περὶ εὐχολογίου ἢ ὠρολογίου ἀπλῶς ἢ περὶ ἡμετέρου εὐχολογίου ἢ ὠρολογίου νοοῦνται ταῦτα.

Παραθέτομεν ἑνταῦθα πίνακα τῶν ἐν τῇ ἐρεύνη ταύτῃ κατ' ἐξοχὴν χρησιμοποιηθέντων εὐχολογιῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναγράφονται αἱ βιβλιοθήκαι, ἐν αἷς εὐρίσκονται ταῦτα, ὁ αὐξων ἀριθμὸς, ὑφ' ὃν φέρονται, καὶ ὁ αἰὼν τῆς προελεύσεώς των. Ἀκολουθοῦμεν δὲ ἐν τῷ πίνακι τούτῳ πρὸς εὐκολίαν τοῦ ἀναγνώστου οὐχὶ τὴν χρονολογικὴν αὐτῶν κατάταξιν, ἀλλὰ τὴν κατ' αὐξοντα ἀριθμὸν σειρὰν τοῦ ἀριθμοῦ, ὑφ' ὃν φέρονται ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν ἐν αἷς εὐρίσκονται βιβλιοθηκῶν. Μόνον παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 105 εὐχολογίαις, ἐπειδὴ συνέπιπτεν ὁ ἀριθμὸς δύο διαφόρων βιβλιοθηκῶν, τῆς Πάτμου καὶ τῆς τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου ἐν τῷ ἸΑθωνι Λαύρας, ἠναγκάσθημεν πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως νὰ παραθέσωμεν μετὰ μὲν τὸν ἕνα ἀριθμὸν τὴν λέξιν Πάτμου ἐντὸς παρενθέσεως, πρὸ δὲ τοῦ ἄλλου τὸ στοιχεῖον Λ, ὅπερ εἶναι συγκοπή τῆς λέξεως: Λαύρας. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7 σημειούμενον εὐχολόγιον τῆς Λαύρας τοῦ ἸΑθωνος φέρεται παρὰ μὲν τῷ Δημητριάβσκῃ ὡς 7 ἀπλῶς, παρὰ δὲ τῷ Ἀμβρ. Καισαρείας ὡς 007. Τὸ Β δηλοῖ τὸ στοιχεῖον τῆς ἀλφαβήτου, ὑφ' ὃ φέρεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Λαύρας. Τὸ αὐτὸ δηλοῖ καὶ τὸ Γ πρὸ τοῦ 13. Τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 133 (744) καὶ 134 (745) εὐχολ. τῆς ἐν ἸΑθωνι μονῆς τοῦ Βατοπεδίου σημειούμεν ἀπλῶς ὑπὸ τοὺς πρώτους αὐτῶν ἀριθμοὺς 133 καὶ 134 ἐν τῇ ἐκθέσει, ὡσαύτως καὶ πᾶν ἕτερον μετὰ διπλοῦ ἀριθμοῦ.

Αὐξ. ἀριθ.	Ἀριθ. εὐχολ.	Βιβλιοθήκη	Χρονολογία	Δημητριάβσκῃ (Τόμ. καὶ σελ.)
1	Β 7	τῆς ἐν ἸΑθωνι Λαύρας τοῦ Ἀθανασίου	ΙΔ	αἰῶνος II, 365 ἐξ.
2	Γ 13	» » » »		—
3	103	» » » »	ΙΕ	» II, 624 ἐξ.
4	104	» ἐν Πάτμῳ μονῆς	ΙΓ	» II, 153 ἐξ.
5	105 (Πάτμου)	τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς	ΙΓ-ΙΔ	» II, 161 ἐξ.
6	105	τῆς ἐν ἸΑθωνι Λαύρας τοῦ Ἀθανασίου	ΙΕ	» II, 632 ἐξ.
7	133 (744)	τῆς ἐν ἸΑθωνι μονῆς τοῦ Βατοπεδίου	ΙΔ	» II, 272
8	134 (745)	τῆς ἐν ἸΑθωνι μονῆς τοῦ Βατοπεδίου	1538	—
9	163	τῆς ἐν ἸΑθωνι μονῆς τοῦ Καρακάλλου	1512	II, 705
10	213	τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων	1027	II, 993
11	491	τῆς ἐν ἸΑθωνι μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου	ΙΔ	αἰῶνος II, 356
12	615 (757)	τοῦ ἐν Κων.πολι Μετοχίου τοῦ Παν. Τάφου		II, 720
13	956 (Εἰλητάριον)	τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ	Θ-Ι	» II, 12
14	957	» » » »	» »	II, 18
15	958	» » » »	Ι	» II, 19
16	959	» » » »	ΙΑ	» II, 62
17	960	» » » »	ΙΓ	» II, 192
18	961	» » » »	ΙΑ-ΙΒ	» II, 76
19	962	» » » »	ΙΒ	» II, 65
20	968	» » » »	1426	II, 395
21	971	» » » »	ΙΓ-ΙΔ	αἰῶνος II, 249
22	973	» » » »	1153	II, 83
23	980	» » » »	1475	II, 425
24	982	» » » »	ΙΓ	αἰῶνος II, 232
25	988	» » » »	ΙΕ	» II, 578

Περὶ τῶν λοιπῶν, τῶν χρησιμοποιουμένων ἐν τῇ ἐκθέσει ἡμῶν εὐχολογιῶν ἢ τυπικῶν, μὴ ἀναγραφομένων δὲ ἑνταῦθα, δύναται νὰ συμβουλευθῇ ὁ ἀναγνώστης εἴτε τὴν συλλογὴν τοῦ Δημητριάβσκῃ εἴτε καὶ τὴν Μελέτην τοῦ Καισαρείας, ἥτις ποιεῖται ἐκτενῆ λόγον περὶ τούτων ἐν σελ. 1—30 καὶ 85—106.

Πίναξ Α'

συγκριτικός πίναξ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν χαρακτηρισμῶν τῶν τοῦ ἐσπερινοῦ εὐχῶν κατὰ τινα εὐχολόγια.
 Εὐχαὶ τοῦ Α' μέρους Εὐχαὶ τοῦ Β' μέρους

	Ἀριθμὸς εὐχολογίου	Ἀριθμὸς εὐχῶν	Χαρακτηρισμοὶ τῶν εὐχῶν	Εὐχὴ τῆς εἰσοδου (=ἢ ἢ εὐχολογ.)	Εὐχαὶ τῶν μικρῶν ἀντιφώνων	Εὐχὴ τῆς ἐκτενοῦς	Εὐχαὶ τῶν κατηγορουμένων	Εὐχαὶ τῶν πιστῶν	Εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως (στ' = ἢ τοῦ εὐχολογ.)	Εὐχὴ τῆς κεφαλαιώσεως (=ἢ ἢ τοῦ εὐχολογ.)	Εὐχὴ ἀπολύσεως (ἐτέρα 1)	Σύνολον εὐχῶν ἐσπερινοῦ
1	133	4	ἦτοι αὶ α'-δ' τοῦ εὐχολογίου: ἀπλῶς εὐχαὶ	» »	—	—	—	—	» »	» »	—	7
2	163	2	(Δὲν ἀναγράφονται).	» »	—	—	—	—	» »	» »	—	5
3	Γ 13	4	» αὶ α'-δ' τοῦ εὐχολογ.: εὐχαὶ ἀντιφώνων	» » *)	—	—	—	—	» »	» »	—	7
4	103	5	(Δὲν ἀναγράφονται).	» »	—	—	—	—	(Μετὰ τὴν εἰσοδου)	—	—	7
5	988	7	» 1—4 (Δὲν ἀναγράφονται) 5=ἢ Εὐλογητὸς εἰ Κύριε. 6—7=αὶ ε'-στ' τοῦ εὐχολογ.	» » } εὐχαὶ ἀπλῶς	—	—	—	—	(Μετὰ τὴν εἰσοδου)	» »	—	10
6	104	7	» 1—4 καὶ 6—7 (δὲν ἀναγράφονται) 5=ἢ Εὐλογητὸς εἰ	» » +) } εὐχαὶ ἀπλῶς	—	—	—	—	—	» » +)	—	9
7	B 7	4	» 1—3=αὶ α'-γ' τοῦ εὐχ.: εὐχαὶ ἀπλῶς 4=ἢ ἢ » » : εὐχὴ πρὸ τοῦ Κύρ. ἐκέκρ.	—	—	—	—	—	» »	» »	—	6
8	957 ²)	2	» 1=ἢ α' τοῦ εὐχολ.: εὐχὴ ἀντιφώνου » 2=ἢ ἢ » » : εὐχὴ πρὸ τοῦ Κύρ. ἐκέκρ.	—	—	—	—	—	—	» »	—	3
9	962	4	» 3=αὶ α —γ' τοῦ εὐχολ.: εὐχαὶ ἀντιφώνων » 4=ἢ ἢ » » : εὐχὴ πρὸ τοῦ Κύρ. ἐκέκρ.	—	—	—	—	—	» »	» »	—	6
10	105 Πάτμου	5	» 1—3 αὶ α'-γ' τοῦ εὐχ.: εὐχαὶ ἀντιφώνων 4=ἢ ἢ » » : εὐχὴ πρὸ τοῦ Κύρ. ἐκέκρ. 5=ἢ δ' » » : εὐχὴ ἀπὸ τοῦ ἐκ βαθ. ἐκέκρ.	(ἢ θ' εὐχ.)	—	» »	—	—	(Μετὰ τὸ Καταξ.)	» »	» »	10

11	984	6	» 1-3=α'-γ' τοῦ εὐχολ.: εὐχαὶ ἀπλῶς. 4-6 (δὲν ἀναγράφονται).	» » +)	—	» » +)	—	—	» » *)	» »	—	10
12	973	4	» 1-3 αὶ α'-γ' τοῦ εὐχ.: εὐχαὶ ἀντιφώνων 4=ἡ ἡ' » »: εὐχή πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκρ.	—	—	» »	—	—	» » *)	» »	—	7
13	Λ 105	7	» 1-4=αὶ α'-δ' τοῦ εὐχολ. 5=ἡ Εὐλογητὸς εἶ. 6-7=αὶ ε'-στ' τοῦ εὐχολ. } εὐχαὶ ἀντιφώνων	» » *)	α'	—	—	—	» » *)	» »	—	11
14	968	7	» 1-4=αὶ α'-δ' τοῦ εὐχολογ.: εὐχαὶ ἀντιφών. 5=ἡ Εὐλογητὸς εἶ. . . . . 6-7=αὶ ε'-στ' τοῦ εὐχολ.: εὐχαὶ ἀπλῶς.	» » *)	α'	—	—	—	» » *)	» » *)	—	11
15	982	7	» 1-3=αὶ α'-γ' τοῦ εὐχολογ. 4=ἡ ἡ' » » } εὐχαὶ ἀπλῶς 6-7=αὶ ε'-στ' » »	—	α, γ *)	—	α *)	β *)	» »	» » *)	—	14
16	213	6	» αὶ α'-στ' τοῦ εὐχολογ.: εὐχαὶ ἀπλῶς.	—	α, β, γ	—	α	α, β	» »	» »	—	14
17	491	7	» 1-4 καὶ 6-7 (δὲν ἀναγράφονται). } εὐχαὶ 5=ἡ Εὐλογητὸς εἶ. } ἀντιφ.	» » +)	α, β, γ	—	—	—	» »	» »	—	13
18	958 ³⁾	8	» 1-4=αὶ α'-δ' τοῦ εὐχολογ. 5=ἡ Εὐλογητὸς εἶ. } εὐχαὶ ἀντιφ. 6-7=αὶ ε'-στ' τοῦ εὐχολ. 8=ἡ ἡ' τοῦ εὐχ.: εὐχή πρὸ τοῦ Κύρ. ἐκέκ.	—	α, β, γ +)	—	α +)	α, β +)	(λυχνικοῦ) » » +)	» » +)	—	16

1) Εὐχὴν ἀπολύσεως ἑτέραν τῆς στ' τοῦ εὐχολογίου καὶ ἐν ἑτέρῳ θέσει ἔχει τὸ ὑπ' ἀριθμ. 105 (Πάτμου) εὐχολόγιον, τὴν Ὑπεράγαθην

2) Πρὸς τὸ 957 συμφωνεῖ καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 956.

3) Πρὸς τὸ 958 συμφωνοῦσι καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 958 καὶ 961 εὐχολόγια.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

- 1) Τὸ σημεῖον * = εὐχὴν ἀνεπίγραφον.
- 2) » » *2 = δύο εὐχάς, ἀλλ' ἀνεπιγράφους.
- 3) » » (») = ὁμοιωματικόν.
- 4) » » + = εὐχὴν μὴ ἀναγραφομένην.

Πίναξ Β'

συναριθμῶν τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν τοῦ ὄρθρου εὐχῶν κατὰ τινα εὐχολογία.

Εὐχαὶ τοῦ Α' μέρους, τοῦ ἀπ' ἀρχῆς Εὐχαὶ τοῦ Β' μέρους, τοῦ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου ἢ τοῦ Ν ψ. ἄχρι τέλους διήκοντος.
 μέχρι τοῦ εὐαγγελίου ἢ τοῦ Ν ψ. διήκοντος.

Αριθμὸς εὐχολογίου	Αριθμὸς εὐχῶν	Χαρακτηρισμὸς τῶν εὐχῶν	Εὐχὴ εὐαγγελίου (= ἢ θ' εὐχολογ.)	Εὐχὴ τοῦ Ν-ψ (= ἢ ι' εὐχολογ.)	Εὐχὴ εὐαγγελίου (= ἢ θ' εὐχολογ.)	*Ἐτεροι εὐχαὶ ἐκ τῶν α-η εὐχολογίου	Εὐχὴ τῶν Αἰνῶν (= ἢ ια' εὐχολογ.)	Εὐχὴ κατηχομένων	Εὐχὴ πιστῶν	Εὐχὴ εὐαγγελίου (= ἢ θ' τοῦ εὐχολ.)	Εὐχὴ ἐκτενοῦς	Εὐχὴ ἀπολύσεως (= ἢ ιβ' εὐχολογ.)	Εὐχὴ κεφαλοκλισίας (= ἢ ιγ' εὐχολογίου)	Εὐχὴ ἀπολύσεως ἑτέρα ¹⁾	Εὐχὴ ἐκτενοῦς	Σύνολον εὐχῶν τοῦ ὄρθρου.
1	961	8	ἦτοι 1-7=αὶ α'-ζ' τοῦ εὐχ.: Εὐχὴ ἀπλ. 8=ἡ η' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. πρὸ τοῦ Ν. Ψ.	>> *)	>>		>>					>>	>> *)			13
2	133	8	ἦτοι αὶ α'-η' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. ἀπλ.	>> *)	>>		>> *)					>> *)	>> *)			13
3	968	8	» αὶ α' η' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. ἀπλ.	—	>> *)		>> *)					>> *)	>> *)			12
4	Δ 105	8	» αὶ α'-η' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. ἀπλ.	—	>> *)		>> *)					>> *)	>> *)			12
5	Β 7	6	» αὶ α'-στ' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. ἀπλ.	>>	>>		>>					>>	>>			11
6	163	7	» 1-6 (δὲν ἀναγράφονται). 7 Τῆ διατάξει σου Κύρ ² . Εὐχ. ἀπλ.	>>	>>	ε', στ	>>					>>	>>			14
7	491	8	» αὶ α'-η' τοῦ εὐχ. Εὐχ. ἀπλ.	>>	>>	—	>> +)									11
8	Γ 13	4	» αὶ α'-δ' τοῦ εὐχ.: Εὐχαὶ ἀπλ.	>>	>>	ε', στ, ζ', ³⁾	>>									9
9	105	3	» αὶ α'-γ' τοῦ εὐχ.: Εὐχαὶ ἀντ.	>>	>>	δ', ε' ⁴⁾	(θ' ὠδὴ)									12
10	Πάτμου 958	6	» αὶ α'-στ' τοῦ εὐχολ.: Εὐχ. ἀντ.	—	>>	η'	>>					Δόξα ἐν ὑψίστοις	>>			11
11	956	3	» 1-2=αὶ α'-β' τοῦ εὐχολ.: Εὐχ. ἀπλ. 3=ἡ στ' τοῦ εὐχολ.: Εὐχ. ἀπλ.	—	>>		>>					>>	>>			7
12	962	5	» αὶ α'-ε' τοῦ εὐχολ.: Εὐχ. ἀντ.	—	>>		—					Δόξα ἐν ὑψίστ. 6)	>>			8
13	982	8	» αὶ α'-η' τοῦ εὐχολ.: Εὐχ. ἀντ.	—	>> ?)		>>	α'	α *)			>>	>> *)			14
14	973	8	» 1-3=αὶ α'-γ' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. ἀπλ.	—	>>		(θ' ὠδὴ)			>>	>>	>> *)	>>			14
15	960	8	» (δὲν ἀναγράφονται)	—	>>		>>					>>	>>			18

1) Εὐχὴν ἀπολύσεως ἑτέρα τῆς ιβ' τοῦ εὐχολογίου ἀναγράφει τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολόγιον τὴν, Δημιουργέ τῶν ἀπάντων. *Ἴδε τὸ κείμενον ταύτης ἐν τῇ Μελέτῃ τοῦ Καισ. Ἀμβροσίου ἐν σελ. 105.—2) Ἡ Εὐχὴ αὕτη ἀπαντᾷ ἀλλαχοῦ ὡς εὐχὴ πιστῶν β', ἴδε ἀνωτέρω ἐν σελ. 49, 52, 62). Ἐν ταῦθα διακόπτεται ἡ συνέχεια τοῦ εὐχολογίου λόγῳ ἀκρωτηριασμοῦ αὐτοῦ. 4) Αὶ δ' καὶ ε' εὐχαὶ φέρονται ἐνταῦθα ὡς εὐχαὶ τῆς ΣΤ' καὶ Ζ' ὠδῆς. 5) Ἡ τῆς κεφαλοκλισίας εὐχὴ χαρακτηρίζεται ἐνταῦθα ὡς εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως. 6) Ἡ τῶν Αἰνῶν εὐχὴ χαρακτηρίζεται ἐνταῦθα ὡς εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως εἰς τὸ Δόξα ἐν Ὑψίστοις. 7) Ἐνῶ αὶ προηγούμεναι εὐχαὶ χαρακτηρίζονται ἀπλῶς ὡς εὐχαὶ ἀνευ ἐγγυτέρου τινὸς προσδιορισμοῦ, χαρακτηρίζεται παραδόξως. ἢ 3' καὶ ὡς 3' εὐχὴ ἀντιφώνου τοῦ Πεντηκοστοῦ.